

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Carmen Merčnik

Omejitve in priložnosti prava Evropske unije na področju kršitev človekovih pravic s strani multinacionalk

Magistrsko delo

Ljubljana, 2017

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Carmen Merčnik
mentor: prof. dr. Rado Bohinc

Omejitve in priložnosti prava Evropske unije na področju kršitev človekovih pravic s strani multinacionalk

Magistrsko delo

Ljubljana, 2017

Zahvala

*Hvala mentorju, dr. Bohincu, za strokovno pomoč
pri pripravi moje magistrske naloge.*

*In hvala vama, mami in ati, da sta mi omogočila
študij, me vedno nesebično podpirala pri mojih odločitvah
in mi nudila oporo takrat ko sem jo najbolj potrebovala.*

Omejitve in priložnosti razvoja prava EU na področju kršitev človekovih pravic s strani multinacionalk

Multinacionalke predstavljajo pomemben del svetovnega gospodarstva. S svojo vlogo in močjo, ki jo premorejo v mednarodnem gospodarstvu, vplivajo na številne dejavnike v državah, v katerih poslujejo. S svojo prisotnostjo v neki državi lahko doprinesejo k razvoju in gospodarski rasti, lahko pa imajo negativne vplive. Ti vplivi se najpogosteje kažejo na človekovih pravicah, okolju in v odnosu vlade države gostiteljice do lastnih državljanov. Na negativne vplive jasno in kritično opozarjajo predvsem medvladne organizacije in ostala zainteresirana javnost. Kar nekaj medvladnih organizacij je pripravilo smernice, ki predstavljajo dobro podlago za nadaljnji razvoj v zakonodajnih okvirjih. Smernice pa trenutno še ostajajo nezavezujoče in podvržene volji multinacionalk samih, da jih upoštevajo. Pojavlja se veliko razprav o tem, ali večja odgovornost za preprečevanje kršitev človekovih pravic s strani multinacionalk leži na matičnih državah ali državah gostiteljicah. Kljub vsem dilemam pa največji problem še vedno leži v pravni strukturi multinacionalk, zaradi katere so v mednarodnem pravnem redu skoraj nedotakljive. Govorimo lahko tudi o imuniteti multinacionalk na tem področju. EU s svojim delom in pripravo smernic na področju družbene odgovornosti podjetij stopa v pravo smer, vendar je zakonodaja na nadnacionalni ravni trenutno še daleč od realizacije.

Ključne besede: multinacionalke, človekove pravice, Evropska unija, medvladne organizacije.

Restrictions and opportunities of development of EU law in the field of human rights violations by multinationals

Multinationals are an important part of the global economy. With their role and power in the global economy, they have a big impact on a number of factors in the countries in which they operate. With their presence in a country they can contribute to development and economic growth, or they can produce negative effects. These effects are most commonly seen in human rights, the environment and the relations of the Government of the host country to its own nationals. Intergovernmental organizations and other interested public groups often criticize the multinationals and their effect on human rights. Intergovernmental organizations engage and prepare guidelines, which represent a good basis for further progress towards legislative frameworks. These documents are currently not binding and are subjected to the will of the multinationals. There is a lot of debate about whether greater responsibility for preventing violations of human rights by multinational companies lies in the country of origin or host countries. Despite all dilemmas, the biggest problem still lies in the legal structure of multinationals, which are, in the international legal order, virtually untouchable. We can even say that multinationals have immunity. EU is still researching how to prepare efficient guidelines on Corporate Social Responsibility which is a step in the right direction, but the legislation at the supranational level is currently still far from realization.

Key words: multinationals, human rights, European Union, intergovernmental organizations

Kazalo

1	UVOD.....	7
2	POMEN GLOBALIZACIJE.....	10
2.1	DEFINICIJE GLOBALIZACIJE.....	10
2.2	GLOBALIZACIJA IN ČLOVEKOVE PRAVICE	11
2.3	GLOBALIZACIJA KULTURE	12
3	DEFINICIJA IN IMUNITETA MULTINACIONALK	13
3.1	MULTINACIONALKE IN ČLOVEKOVE PRAVICE.....	14
4	ZAKONODAJA EU NA PODROČJU VAROVANJA ČLOVEKOVIH PRAVIC	16
4.1	RAZVOJ ČLOVEKOVIH PRAVIC V ZGODOVINI EU	16
4.2	EVROPSKA KONVENCIJA O VARSTVU ČLOVEKOVIH PRAVIC.....	18
4.3	LISTINA O TEMELJNIH PRAVICAH EU	19
4.4	AGENCIJA EU ZA TEMELJNE PRAVICE.....	19
4.5	EVROPSKI VARUH ČLOVEKOVIH PRAVIC	20
5	EU IN ČLOVEKOVE PRAVICE V TRETJIH DRŽAVAH	21
5.1	NORMATIVNA MOČ EU NA PODROČJU ČLOVEKOVIH PRAVIC.....	21
5.2	PROSTOTRGOVINSKI SPORAZUMI EU IN SPODBUJANJE ČLOVEKOVIH PRAVIC.....	22
5.3	KAZENSKA ODGOVORNOST MULTINACIONALK V SKLADU S PRAVOM EU?.....	23
6	DRUŽBENA ODGOVORNOST PODJETIJ.....	25
6.1	DRUŽBENA ODGOVORNOST MULTINACIONALK ZA ČLOVEKOVE PRAVICE.....	25
6.2	STARA IN NOVA DRUŽBENA ODGOVORNOST.....	27
6.3	STRATEGIJA EU 2011-14 ZA DRUŽBENO ODGOVORNOST PODJETIJ	29
6.3.1	OCENA STRATEGIJE IN PRIORITETE V PRIHODNOSTI	30
6.4	PROSTOVOLJNI PRISPEVEK MULTINACIONALK K SPODBUJANJU ČLOVEKOVIH PRAVIC: KODEKSI RAVNANJA	31
7	PREVZEM ODGOVORNOSTI KRŠITEV MULTINACIONALK	33
7.1	MATIČNE DRŽAVE.....	33
7.2	DRŽAVE GOSTITELJICE.....	36
7.3	ZAKONODAJA MATIČNE DRŽAVE: PRIMER NIZOZEMSKA.....	38
7.3.1	NIZOZEMSKA IN ČLOVEKOVE PRAVICE.....	39
7.3.2	PRAVNI OKVIR ZA KAZENSKO ODGOVORNOST PODJETIJ	40
7.3.3	OVIRA: PRAVNA STRUKTURA MULTINACIONALK	41
7.4	SHELL, NIGERIJA IN ČLOVEKOVE PRAVICE	42

8	VLOGA MEDVLADNIH ORGANIZACIJ.....	44
8.1	TRISTRANSKA DEKLARACIJA ILO O NAČELIH ZA VEČNACIONALNA PODJETJA IN SOCIALNO POLITIKO.....	44
8.1.1	CILJI IN NAČELA.....	45
8.2	SMERNICE OECD ZA VEČNACIONALNE DRUŽBE.....	47
8.2.1	SESTAVA IN VSEBINA SMERNIC.....	48
8.2.2	ČLOVEKOVE PRAVICE.....	49
8.2.3	OSTALA PODROČJA	49
8.2.4	POSTOPKI IZVAJANJA SMERNIC OECD ZA VEČNACIONALNE DRUŽBE	51
8.3	SMERNICE ORGANIZACIJE ZDRUŽENIH NARODOV ZA SPOŠTOVANJE ČLOVEKOVIH PRAVIC V GOSPODARSTVU - »VAROVATI, SPOŠTOVATI IN POMAGATI«	51
8.3.1	PRVI STEBER: DOLŽNOST DRŽAVE, DA VARUJE ČLOVEKOVE PRAVICE.....	52
8.3.2	DRUGI STEBER: ODGOVORNOST GOSPODARSKIH SUBJEKTOV ZA SPOŠTOVANJE ČLOVEKOVIH PRAVIC.....	53
8.3.3	TRETJI STEBER: DOSTOP DO PRAVNIH SREDSTEV.....	54
8.4	ISO 26000: 2010 – SMERNICE ZA DRUŽBENO DOGOVORNOST.....	55
9	PRIHODNOST RAZVOJA PRAVA EU NA PODROČJU KRŠITEV ČLOVEKOVIH PRAVIC S STRANI MULTINACIONALK.....	56
9.1	"MEHKO PRAVO"	57
9.2	MULTINACIONALKE KOT SUBJEKT MEDNARODNEGA PRAVA?.....	58
9.3	PRAVNO ZAVEZUJOČ PRISTOP K DRUŽBENI ODGOVORNOSTI	59
10	SKLEP.....	59
11	LITERATURA.....	64

1 UVOD

Globalizacija spreminja svet, v katerem živimo in zdi se, da je naš planet manjši. Na voljo so nam informacije iz celega sveta; spremljamo lahko politične, gospodarske in socialne razmere v državah, ki so geografsko zelo oddaljene. Ko nekaj časa spremljamo razmere, hitro ugotovimo, da so razlike med ureditvami držav in življenjskim standardom njihovih državljanov velike in na nekaterih področjih tako izrazite, da je težko verjeti, da živimo v istem stoletju. Te razlike so toliko bolj vidne prav zaradi medmrežja in socialnih omrežij, kjer zainteresirana javnost ter medvladne in nevladne organizacije redno opozarjajo na kršitve človekovih pravic, ki bi sicer ostale prikrite.

Kršitve človekovih pravic so pogost pojav in ni nam treba preko Schengenske meje, da bi jih opazili. So pa kršitve, ki se pojavljajo zunaj meja Evropske unije (v nadaljevanju: EU) v večini primerov resnejše in bolj prikrite. Prav tukaj nastopijo z delom organizacije, ki se trudijo razkriti kršitve in za njih zahtevajo primerne sankcije. Vse skupaj pa se velikokrat zdi kot Sizifovo delo, saj so učinki skoraj nevidni, ker so ureditve v državah po svetu različne in jih ne moremo primerjati z demokracijami, v katerih živimo sami. EU veliko svojih sredstev namenja varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter na ta način ohranja človekovo dostojanstvo. Medtem ko imamo več različnih standardov, ki obravnavajo človekove pravice, izbrana podjetja ali industrijo, države in situacije, pa trenutno še ne poznamo splošno dogovorjenih standardov za podjetja (HRW 2008).

V svoji magistrski nalogi se bom osredotočila na razvoj prava EU na področju kršitev človekovih pravic, storjenih s strani multinacionalk. Multinacionalke, ki imajo sedež v državah članicah EU, v večini primerov niso kaznovane za kršitve človekovih pravic, ki jih storijo v tujini. Multinacionalke vlagajo v države v razvoju na različne načine; bodisi razširjajo svoje dejavnosti ali pa ustanavljajo hčerinske družbe, ki imajo svojo lastno pravno osebnost. Kršitve pa se dogajajo zaradi pomanjkanja interesa lokalne oblasti ali pa zaradi njihove nezmožnosti zagotavljanja ustreznega varstva pravic svojih državljanov. Nekatera podjetja so neposredno odgovorna za kršitve, nekatera pa posredno, saj njihova prisotnost v nekaterih državnih organih pospešuje ali spodbuja kršitve človekovih pravic s strani vlade (De Schutter 2004, 1).

Tematika v nobenem pogledu ni nova, saj lahko kršitve človekovih pravic s strani vladnih in poslovnih akterjev najdemo v vseh zgodovinskih obdobjih. Omenimo lahko apartheid v južni Afriki, suženjsko delo med drugo svetovno vojno v nacističnem režimu ali pa izkoriščanje

delavcev na kolonialnih plantažah držav (Muchlinski 2012, 31). Na drugi strani pa lahko vidimo, kot pravi avtor Sorell (2008, 4), da so nekatera britanska podjetja že v začetku 19. stoletja gradila cela mesta za svoje delavce, sponzorirale gradnje šol in športnih objektov ter skušala na ta način omogočiti dobre pogoje za delo in počutje celotne družine delavcev. Vprašanje družbene odgovornosti podjetij (angl. *corporate social responsibility*) je postalo pomembno zaradi nekaterih razvpih primerov sokrivde podjetij pri kršitvah človekovih pravic v različnih državah. Ta problematika pa se je razvijala tudi zato, ker leži na stičišču dveh zapletenih manifestacij globalizacije: širitve in liberalizacije mednarodne trgovine na eni strani ter učinkov gibanj za človekove pravice na drugi (Ruggie 2013, 1). Vsekakor pa se je pričel razvijati kontekst, v katerem vidimo problematiko kršitev pravic ljudi in delavcev. Ta kontekst ni več omejen le na državne akterje, ampak tudi na odgovornost podjetij.

V današnjem času se gospodarska ter politična moč selita iz severa in zahoda proti jugu in vzhodu. Liberalne demokracije si morajo deliti globalno moč z avtoritarnimi režimi in z nastajajočimi silami, ki prednost pred spoštovanjem človekovih pravic dajejo suverenosti ter nevmešavanju v notranje zadeve (Petrasek 2014, 7). Te države predstavljajo popolno okolje za poslovanje podjetij, ki želijo določene kršitve prikriti in poleg tega kopičiti precej večje dobičke, kot bi jih v drugih, razvitih državah sveta. Tudi avtorji Barrios, Huizinga, Laeven in Nicodème (2009, 26) ugotavljajo, da obstajajo vzorci, po katerih se multinacionalke odločajo za države, v katerih bodo gradile hčerinska podjetja. To so države v razvoju, z nizko obdavčitvijo in ohlapnimi regulacijami kršitev človekovih pravic.

Cilj magistrskega dela je, da z raziskovanjem ugotovim, kako se je razvijala zakonodaja na področju varstva človekovih pravic na mednarodnem področju in znotraj institucij EU. Raziskovala bom omejitve in priložnosti razvoja zakonodaje EU na področju preprečevanja kršitev človekovih pravic multinacionalk v tujih državah. Posebej me bo zanimalo, kako so se spremembe na področju opozarjanja na kršitve človekovih pravic s strani večnacionalnih podjetij začele dogajati in kaj jih je sprožilo. Ob raziskovanju moram ugotoviti tudi, v katero smer naj bi se razvijalo pravo, da bi se število kršitev v prihodnosti zmanjševalo in da bi se te primerno sankcionirale. Kot navajata avtorja Walling in Walt (2011, 2), obstaja veliko število organizacij, ki se ukvarjajo s problematiko kršenja človekovih pravic s strani večnacionalnih podjetij. Med najbolj prepoznavnimi so OECD (*Organisation for Economic Co-operation and Development*), Organizacija Združenih Narodov (OZN) in Mednarodna organizacija dela (ILO – *International Labour Organization*). Zanimal pa me bo doprinos organizacij na tem področju. Cilj je ugotoviti tudi, ali večja odgovornost leži na državah gostiteljicah ali državah, v katerih

imajo večnacionalna podjetja sedež. Ob branju literature lahko namreč hitro ugotovimo, da so mnenja akademikov precej razdeljena, npr. avtor Weschka (2006, 629) ugotavlja, da je na področju zakonodaje v domačih državah veliko omejitev, ki bi jih bilo potrebno odpraviti, Wouters in Chanet (2008, 2) pa pravita, da je bolj pomembna sama odgovornost podjetij, da delujejo v skladu s pravili.

Zastavila sem si več hipotez in raziskovalno vprašanje, ki me bo vodilo ob nadaljnjem poglobljenem raziskovanju strokovne literature. Raziskovalno vprašanje je sledeče: Kakšne so omejitve in priložnosti razvoja zakonodaje EU na področju kršitev človekovih pravic s strani multinacionalk? Ugotavljala bom, kako se je zakonodaja spreminjala in kje so še priložnosti za nadgraditve. Hkrati bom poskušala potrditi ali pa ovreči hipoteze, ki sem si jih postavila. Te so sledeče:

- Pravo EU ne določa sankcij za kršitve multinacionalk, ki so storjene v tujih državah.
- Pritisk javnosti in medvladnih organizacij lahko povzroči večje premike na obravnavanem področju.
- Večja odgovornost za kršitve človekovih pravic s strani multinacionalk je na strani držav, v katerih imajo le-te sedež.

Problematika kršitev človekovih pravic s strani multinacionalk je obširna, zato se bom osredotočila na vidik medvladnih organizacij in njihov doprinos pri odkrivanju le-teh.

2 POMEN GLOBALIZACIJE

2.1 DEFINICIJE GLOBALIZACIJE

Ob branju strokovne literature lahko hitro zasledimo dejstvo, da je pojem globalizacija težko natančno opredeliti. Temu primerno poznamo več definicij globalizacije, in sicer predvsem zato, ker je globalizacija prisotna na veliko različnih področjih in se ne pojavlja v enaki obliki. Globalizacija je, vsaj tako se zdi, zmanjšala naš svet in države zblížala med seboj.

Kot v svojem delu piše avtor Svetličič (2004, 19), se nekatere definicije globalizacije osredotočajo samo na ekonomsko globalizacijo, druge pa obsegajo tudi njene neekonomske razsežnosti. Za poglobljeno razumevanje pa moramo upoštevati in poznati večplastnost definicij, s katerimi opredeljujemo globalizacijo. Eno ključnih težav v tem primeru predstavlja poenostavljanje, katerega se poslužujejo nekateri avtorji.

Avtor Al-Rohan (2006, 5) globalizacijo definira kot: »/.../ proces, ki zajema vzroke, potek in posledice transnacionalne in medkulturne integracije človeških in ne-človeških dejavnosti«. Svetličič (2004, 20) pa nam predstavi drugo stran: »Po Omanovi ekonomski definiciji je globalizacija mikroekonomski proces, ki ga poganjajo ekonomske sile, zblížujoče ekonomsko oddaljenost med narodi in ekonomsko suverenost prek pospešenih gibanj komercialnih dobrin zunaj državnih in regionalnih meja. S tem se krepi soodvisnost držav«.

Definicije globalizacije se spreminjajo ne samo glede na tematiko, v katero so vključene, ampak tudi glede na časovno obdobje in različne vidike avtorjev ter raziskovalcev. Eno izmed prvih definicij globalizacije, ki nam jo v svojem delu predstavi avtor Al Rohan (2005, 9), je razvil Immanuel Wallerstein: »Globalizacija predstavlja zmago svetovnega kapitalističnega gospodarstva vezanega skupaj z globalno delitvijo dela«.¹

Kot že omenjeno, poznamo veliko definicij globalizacije, saj za različne ljudi pomeni različne stvari. Prav tako pomeni različno za njihove države in s sabo prinaša različne posledice. Nekateri tako menijo, da lahko globalizacija reši svet, v katerem živimo in v njej vidi samo prednosti, ki jih prinaša. Na drugi strani pa nekateri posamezniki v njej vidijo poglobljanje razlik med državami in širjenje nelegalne trgovine, ki jo je pravzaprav nemogoče ustaviti (Milanović v Svetličič 2004, 11).

---

¹ Immanuel Wallerstein svojo definicijo predstavi v delu *The Modern World System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century* iz leta 1974.

2.2 GLOBALIZACIJA IN ČLOVEKOVE PRAVICE

V procesu globalizacije in drugih globalnih gibanj v zadnjih desetletjih smo lahko videli, da nedržavni akterji, kot so nadnacionalne družbe in druge poslovne osebe, igrajo vedno bolj pomembno vlogo ne samo na mednarodni ravni, ampak tudi na nacionalni in lokalni ravni. Vedno večji doseg in vpliv podjetij je povod za razpravo o vlogi ter odgovornosti teh akterjev v zvezi s človekovimi pravicami (UNHR 2016).

Globalizacija predstavlja večdimenzionalni fenomen, ki vsebuje številne zapletene in medsebojno povezane procese, ki imajo svojo dinamiko. Pri globalizaciji gre za poglobljanje in širjenje hitrih čezmejnih izmenjav zaradi razvoja tehnologije, komunikacij in medijev. Takšne izmenjave in interakcije se pojavijo na vseh ravneh upravljanja, tudi med nedržavnimi akterji, kar še pogloblja povezanost sveta (Shelton 2002, 2). Globalizacija pa je s sabo prinesla tudi globalizirane človekove pravice. Le te naj bi bile enake vsem prebivalcem planeta, realnost pa je v veliko primerih drugačna. Človekove pravice namreč lahko hitro zasenči profit, odgovornosti za kršitve pa zaradi pomanjkljive zakonodaje ne prevzame nihče.

Avtor Hoffmann-Holland (2009) pravi, da je v globaliziranem svetu potrebno imeti interdisciplinarni dialog o etiki in človekovih pravicah. Ta dialog je edini, ki lahko privede do nujne in učinkovite sodne prakse. Človekove pravice je mogoče razumeti kot formalizirano etiko. Etika predstavlja okvir za komunikacijo pravic in ta komunikacija je kontekst, v katerem se krivice lahko spremeni v pravice. Avtor pravi, da so človekove pravice »etika v akciji« ter da je priporočljivo uporabiti interdisciplinarni pristop pravice do soodločanja, socialnih in človekovih pravic na splošno, v zasebnem in javnem življenju.

Avtorica Shelton (2009, 7) piše o tem, da ima globalizacija lahko tudi pozitiven vpliv na človekove pravice in tako privede do gospodarskih koristi ter političnih svoboščin. Se pa v svojem članku sprašuje, ali so tudi človekove pravice dobre za globalizacijo tako, kot je globalizacija dobra za človekove pravice. Kot človekove pravice se namreč tudi ekonomska liberalizacija ukvarja z omejevanjem moči države.

Globalizacija in človekove pravice sta povezani temi ter lahko bi rekli, da je globalizacija po svetu skupaj z ekonomsko svobodo ponesla tudi skrb za človekove pravice. Predvsem pa je globalizacija doprinesla k internacionalizaciji temeljnih človekovih pravic in pa širokemu naboru možnosti opozarjanja na kršitve teh pravic.

2.3 GLOBALIZACIJA KULTURE

Podobno kot globalizacijo samo, težko opredelimo tudi globalizacijo kulture. Hopper (2007, 13) pravi, da jo najlažje opredelimo skozi obdobja. Avtor nadalje piše o treh obdobjih, in sicer: pred-moderno obdobje (pred letom 1500), moderno obdobje (1500–1945) ter sodobno obdobje (po letu 1945). Tako kot je pomembno obdobje, je pomembno tudi razlikovati med kulturo posameznika in med kulturo naroda. Avtor Eliot (2015, 1) zagovarja tezo, da je kultura posameznika odvisna od kulture skupine oz. razreda, kultura razreda pa je odvisna od kulture celotne družbe, ki ji ta skupina pripada. Kot razlaga naprej, je kultura družbe temeljna kultura in torej edina primerna za pričetek raziskovanja le-te.

Globalizacija v določeni meri vpliva na kulturo, kultura pa v določeni meri vpliva na odnos posameznikov do spoštovanja človekovih pravic. Iz tega lahko razvijemo tezo, da lahko globalizacija doprinese k višjemu nivoju spoštovanja človekovih pravic in zmanjšanju kršitev. Seveda pa lahko pripelje tudi do izkoriščanj. Če ostanemo pri tezi, ki zagovarja pozitivno plat globalizacije, lahko trdimo, da se z razvojem tehnologije, spleta in transporta človekove pravice razvijajo in jih je deležen vedno večji odstotek svetovne populacije. V mislih pa moramo imeti, da so te človekove pravice tiste, ki jih kot smiselne zagovarjajo razvite demokracije z lastno kulturo, razvito skozi stoletja pisane zgodovine. Druge kulture jih zaradi tega vidijo v drugačni luči.

Da je odnos med globalizacijo in kulturo nepredvidljiva tema, ki se nenehno spreminja, pravi tudi Nederveen Pieterse (2015, 4). Kultura se namreč nanaša tudi na življenjski stil, migracije, glasbo, marketing in pa tudi modo ter kuhinjo. V 21. stoletju, ko se dinamika globalizacije izrazito spreminja, se z njo spreminja tudi njen vpliv na kulturo.

Lahko torej govorimo o globalni, svetovni kulturi? O globalnih vrednotah in navadah? Ali pa je globalizacija kulture prisotna le na področjih, ki so tako ali drugače povezani z gospodarstvom in industrijo? Featherstone (1997, 1) nam ponudi pritrdilen in negativen odgovor. Torej, če svetovno kulturo jemljemo kot podobno nacionalni kulturi, potem je odgovor negativen. Če bi želeli razmišljati po tej logiki, bi morala poleg svetovne kulture obstajati tudi svetovna, globalna država. Če pa uporabimo širšo definicijo kulture in o njej razmišljamo kot o procesu, pa bi lahko govorili tudi o globalizaciji kulture, če izpostavimo procese kulturne integracije in dezintegracije, ki se dogajajo ne samo na nacionalni, ampak na nadnacionalni ravni.

3 DEFINICIJA IN IMUNITETA MULTINACIONALK

V prvi vrsti je potrebno, da definiramo pojem multinacionalka. Združeni narodi so multinacionalne gospodarske družbe prvotno opredelili kot podjetja, ki imajo v lasti oz. nadzorujejo proizvodnjo ali storitve izven države, v kateri imajo sedež. Kasneje so termin spremenili v transnacionalne gospodarske družbe, ki poudarja čezmejno sodelovanje podjetja. Leta 2003 pa so v svojem Osnutku norm o odgovornosti nadnacionalnih družb in drugih poslovnih podjetij na področju človekovih pravic "transnacionalno podjetje" opredelili kot gospodarski subjekt, ki posluje v več kot eni državi oz. kot skupek gospodarskih subjektov, ki poslujejo v dveh državah ali več – ne glede na njihovo pravno obliko, državo, v kateri poslujejo, in obliko dejavnosti.

OECD in Mednarodna organizacija dela (v nadaljevanju: ILO – *International Labour Organization*) uporabljata izraz multinacionalna družba. V Smernicah OECD za večnacionalne družbe je zapisano tudi, da točna definicija ni potrebna. Opišejo jih kot podjetja, ki delujejo v vseh sektorjih gospodarstva. Običajno obsegajo podjetja in druge osebe v več kot eni državi, povezane med seboj tako, da lahko dobro usklajujejo svoje delovanje na različne načine. Eden ali več od teh subjektov lahko izvršuje prevladujoč vpliv nad dejavnostmi drugih, razlikuje pa se tudi stopnja avtonomije subjektov znotraj podjetij. Lastništvo je lahko zasebno, državno ali pa mešano (Wouters in Chane 2013, 2).

Strokovnjaki OZN so imuniteto (glede na kršitve človekovih pravic) definirali takole: »Imuniteta pomeni nezmožnost de jure ali de facto pripeljati storilce kršitev na svoj račun - v kazenskih, civilnih, upravnih ali disciplinarnih postopkih - zaradi tega ker niso predmet katerekoli preiskave, ki bi lahko vodila do obtožbe ali aretacije in v tem primeru tudi do spoznanj za krivega, obsojenega na primerne kazni ter do tega, da žrtvi poravna odškodnino« (Združeni narodi 2005, 6).²

Imuniteto lahko definiramo tudi kot oprostitev kazni oz. svobodo pred posledicami škodljivih ravnanj. Kot pravi avtor De Schutter (2004, 3), je razloge, zakaj kršitve mednarodno priznanih človekovih pravic s strani multinacionalk ostanejo nekaznovane, relativno lahko razumeti. Mednarodni pravni red namreč ne pozna institucionalnih mehanizmov, ki bi kazensko odgovornost naložili podjetju tako, kot jih naloži posamezniku in državi.

---

² Združeni narodi so definicijo imunitete predstavili v sklopu Komisije za človekove pravice 8. februarja 2005. Komisija je dokument nasloвила Spodbujanje in zaščita človekovih pravic.

Imuniteta multinacionalk je splošno znan pojav, proti kateremu se bori veliko število mednarodnih organizacij. Problemov, ki so vezani na to imuniteto, je precej in začetni je potrebno pri samih temeljih. Mednarodno pravo na področju kršitev človekovih pravic zavezuje države in posameznike, ne pa tudi podjetja in multinacionalke. Te so vezane samo na prostovoljne, nezavezujoče kodekse ravnanja.

Nekaznovanost oz. imuniteta izhaja iz neuspeha držav, da bi učinkovito izpolnile svoje obveznosti pri preiskovanju kršitev, ki se dogajajo. Izhaja tudi iz neuspeha, da bi države sprejele ustrezne ukrepe, ki se nanašajo na storilce, predvsem na področju pravosodja, in sicer z zagotavljanjem, da so bili tisti, ki so osumljeni kazenske odgovornosti, tudi ustrezno preganjani in ustrezno kaznovani. Nekaznovanost izhaja tudi iz tega, da se žrtvam zagotovijo ustrezna pravna sredstva in prejetje odškodnine. Zagotovljena mora biti tudi neodtujljiva pravica izvedeti resnico o kršitvah, predvsem pa morajo biti preprečene ponovne kršitve (Združeni narodi 2005, 7).

Razlogov za imuniteto multinacionalk pri kršitvah človekovih pravic v tujih državah je veliko, Center Evropa-Tretji svet³ (2016, 13) pa jih opredeli v tri najpogostejše skupine razlogov, in sicer gospodarska moč in sočasen političen vpliv multinacionalk na države, pomanjkanje politične volje držav ter nemoč javnih organov. Kateri izmed treh ponujenih razlogov je najpogostejši je težko trditi z gotovostjo. Glede na podrobno raziskovanje problematike lahko ocenim, da gre v večini primerov za kombinacijo vseh treh razlogov, katere nam ponudijo na Centru Evropa-Tretji svet.

3.1 MULTINACIONALKE IN ČLOVEKOVE PRAVICE

Zgodovinarji gledajo na devetdeseta leta kot zlato obdobje zadnjega vala globalizacije podjetij. Multinacionalke so se pojavile v velikem številu in v večjem obsegu kot kadarkoli prej. Stkale so se integrirane sfere transnacionalne gospodarske aktivnosti pod vplivom globalne strateške vizije, ki so presegle nacionalna gospodarstva, hkrati pa so bile povezane z njimi. Kmalu zatem so polovico svetovne trgovine zajemale transakcije znotraj omrežij povezanih gospodarskih družb in ne tradicionalna zunanja izmenjava med državami. Multinacionalkam je šlo v svojem

---

³ Center Evropa-Tretji svet (*Europe-Third world centre – CETIM*) je razdelitev v skupine zapisal v sodelovanju s Švicarsko agencijo za razvoj in sodelovanje. Predstavlja del njihovega programa za človekove pravice 2014-16.

poslu dobro in dobro je šlo tudi ljudem v državah, ki so zagrabile priložnost tega procesa (Ruggie 2013, xv).

Trgovanje ima moč, ki lahko ustvari priložnosti in podpira preživetje, ima pa tudi moč, da slednje uniči. Proizvodnja, namenjena za izvoz, lahko doprinese s prihodkom, zaposlovanjem in tujo izmenjavo, ki je za revne države velikega pomena, saj pomaga pri njihovem razvoju. Vpliv, ki ga ima trgovanje na ljudi, je odvisen od načina proizvodnje dobrin, od tega, kdo kontrolira proizvodnjo in marketing, do tega, kako je ustvarjeno bogastvo razdeljeno in od pogojev, pod katerimi države trgujejo. Način, s katerim se upravlja mednarodni trgovinski sistem, ima namreč odločilen vpliv na vseh teh področjih (Shelton 2002, 2. pogl.).

Mayer (1996, 368) je zapisal, da je dejstvo, da imajo multinacionalke velik vpliv na narode tretjih držav, široko sprejeto. A ta vpliv naj bi bil, vsaj kot verjamejo politiki, finančniki in akademiki, pozitiven. Gospodarski razvoj naj bi s sabo prinesel tudi izboljšanje pogojev življenja. Smatram, da je vpliv multinacionalk na človekove pravice velikokrat spregledan. V zapisih avtorjev je namreč zaznati, da se osredotočajo zgolj na pozitiven vidik izvajanja poslovanja multinacionalk na nekem območju, videti pa bi morali tudi širšo sliko.

Z Mayerjem se delno strinja tudi Ruggie (2013, xv) ki pravi, da je šlo multinacionalkam v devetdesetih letih dobro in dobro je šlo tudi državam, ki so znale izkoristiti priložnosti, ki so jih s sabo prinesli ti večnacionalni procesi. Ruggie pa ponudi tudi drug vidiki in piše o tem, da pa nekatere države niso imele te sreče. Dokazi, ki so se kopičili skozi leta, so kazali na »*sweat-shop*« pogoje dela v tovarnah, ki so zalagale globalne znamke. Dokazi so kazali tudi na premike avtohtonih prebivalcev na področjih, kjer so potekali vodi za nafto in plin, brez da bi bili le-ti upravičeni do kakršnekoli kompenzacije ali posveta. Avtor piše tudi o dokazih otroškega dela na plantažah podjetij, ki se ukvarjajo s pijačo in hrano, o varnostnih silah, ki so stražile operacije rudarskih družb in so bile obtožene streljanja na protestnike in vsiljivce, o ponudnikih internetnih storitev in podjetij s storitvami informacijske tehnologije, ki so informacije o uporabnikih predajali vladnim agencijam, da so sledile politične disidente in jih kasneje tudi zaprle oz. so tem vladam tudi na druge načine omogočale, da so vršili cenzuro.

Težko ocenjujem ali je primernejše trditi, da multinacionalke in njihovo poslovanje, predvsem v nerazvitem svetu, škodujejo državi in njenim državljanom ali pa so pozitivni vplivi, ki jih imajo na gospodarstvo pomembnejši in pretehtajo negativne vplive. Vsekakor lahko v vsaki zgodbi najdemo dve plati, je pa res, da ob raziskovanju te problematike bolj izstopa negativna plat.

4 ZAKONODAJA EU NA PODROČJU VAROVANJA ČLOVEKOVIH PRAVIC

4.1 RAZVOJ ČLOVEKOVIH PRAVIC V ZGODOVINI EU

»Unija promovira in uresničuje človekove pravice skladno z načeli koherentnosti, konsistentnosti in vsenavzočnosti človekovih pravic. EU si prizadeva za skladen pristop k uresničevanju človekovih pravic tako v članicah kot v državah, s katerimi sodeluje, hkrati pa človekove pravice in širše področje demokratizacije vključuje v vse vidike odločanja in izvajanja politik EU« (Roter in Bojinovič v Roter 2009, 277).

EU je pristojnosti na področju varovanja človekovih pravic razvijala vseskozi zgodovino, saj varstvo človekovih pravic predstavlja eno njenih temeljnih načel. Evropske pogodbe dlje časa niso vsebovale členov, ki bi se sklicevali na varstvo človekovih pravic prav zato, ker so se na tem področju sklicevale na *Evropsko konvencijo o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin*, ki je bila podpisana leta 1950.

Pravno podlago varovanja človekovih pravic predstavljata Pogodba o Evropski uniji (v nadaljevanju: PEU) in Pogodba o ustanovitvi Evropske skupnosti (v nadaljevanju: PES). Že v preambuli PEU lahko preberemo, da podpisnice potrjujejo svojo zavezanost načelom svobode, demokracije ter spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter pravne države. Nato nam 2. člen PEU predstavi cilje EU, med katerimi je tudi okrepitev varstva pravic in interesov državljanov držav članic z uvedbo državljanstva EU ter ohranjanje in razvijanje EU kot območja svobode, varnosti in pravice. Na področje človekovih pravic se nanaša tudi 6. člen PEU, ki pravi: »Unija spoštuje temeljne pravice, kakršne zagotavlja Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, /.../ ki kot splošna načela prava Skupnosti izhajajo iz skupnih ustavnih tradicij držav članic«.

Za področje, ki ga raziskujem, pa je pomemben predvsem 11. člen PEU, v katerem je zapisano, da je eden izmed ciljev skupne zunanje in varnostne politike: »razvijati in utrjevati demokracijo in načelo pravne države ter spoštovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin«. Države so se že ob podpisu PEU zavezale k temu, da bodo v državah zunaj meja EU promovirale spoštovanje človekovih pravic. V 49. členu PEU pa lahko preberemo, da za članstvo v EU lahko zaprosi država, ki spoštuje načela iz člena 6(1) PEU in s tem postavi pogoj, da je za članstvo v EU poleg drugih načel potrebno tudi spoštovanje človekovih pravic.

V 2. členu PES lahko zasledimo podobne interese držav ustanoviteljic Evropske skupnosti. V tem členu je namreč zapisano, da bo Skupnost spodbujala skladen, uravnotežen in trajnosten razvoj gospodarskih dejavnosti, visoko stopnjo zaposlenosti in socialne zaščite. V tem kontekstu se pojavi tudi enakost med ženskami in moškimi ter zvišanje ravni in kakovosti življenja. Tudi 13. člen PES govori o boju proti diskriminaciji glede na spol, raso, narodnost, vero ali prepričanje, invalidnost, starost ali spolno usmerjenost. Člen 39 PES pa piše o prostem gibanju, ki vključuje odpravo vsakršne diskriminacije na podlagi državljanstva delavcev držav članic. Na področju razvojnega sodelovanja pa se na področje človekovih pravic nanaša 177. člen PES, v katerem je zapisano: »Politika Skupnosti na tem področju prispeva k doseganju splošnega cilja razvijati in krepiti demokracijo in pravno državo ter spoštovati človekove pravice in temeljne svoboščine«.

Kot pravi avtorica Roter (2009, 278), so bile človekove pravice v evropski pravni red še močneje vključene s podpisom Amsterdamske pogodbe. V členu 6(1) PEU so namreč zapisali, da: »Unija temelji na načelih svobode, demokracije, spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter pravne države, na načelih, ki so skupna vsem državam članicam«. Amsterdamska pogodba tudi razširi pomen spoštovanja človekovih pravic kot pogoj za priključitev za bodoče članice. Kasneje se je s pogodbo iz Nice dopolnil mehanizem sankcioniranja, uvedla pa se je tudi možnost preventivnega delovanja EU v primeru, da bi obstajalo tveganje, da bi lahko katera od držav huje kršila načela iz člena 6(1) PEU. Pri tem preventivnem delovanju ima najvišjo pristojnost Svet EU, ki lahko predhodno zasliši državo ali zahteva poročilo o stanju v državi članici.

EU predstavlja eno največjih promotork človekovih pravic v svetu, zato je velikega pomena, da ima sama urejeno zakonodajo na tem področju. Le tako lahko spoštovanje človekovih pravic ponese tudi preko svojih meja. EU ima namreč zaradi svoje moči in statusa veliko priložnost, da pogojuje sodelovanje s tretjimi državami s spoštovanjem človekovih pravic teh držav. »Promocija in spoštovanje človekovih pravic v tretjih državah potekata prek zelo različnih kanalov v okviru sporazumov o sodelovanju in različnih oblikah partnerstva; vsaka oblika sodelovanja Unije z nečlanico je pogojena z varstvom človekovih pravic v tej državi« (Roter 2009, 280).

EU je na področju varovanja človekovih pravic na ravneh držav dosegla velik napredek. Tako znotraj svojih meja kot zunaj. Še vedno pa manjkajo zakonske določbe, ki bi uredile področje kršitve človekovih pravic, ki niso storjene s strani države, ampak s strani podjetja oz. drugega podobnega akterja.

4.2 EVROPSKA KONVENCIJA O VARSTVU ČLOVEKOVIH PRAVIC

Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (v nadaljevanju: Konvencija) je eden izmed temeljnih in najpomembnejših dokumentov na področju varovanja človekovih pravic v EU. Sestavili so jo v Svetu Evrope, predstavljena pa je bila 4. novembra 1950 v Rimu. V veljavo je stopila s septembrom leta 1953. Predstavlja velik napredek v smislu kolektivne zaščite človekovih pravic na različnih področjih. Po sprejetju Konvencije je bilo sprejetih še 14 Protokolov, ki so k že zagotovljenim pravicam dodali še več pravic (Informacijski urad SE 2016).

Konvencija predstavlja neposreden odziv na svetovno vojno, kjer se je poleg ostalih grozot vojne zgodil tudi holokavst. Sicer pa njene korenine segajo že v čas pred vojno. Oblikovali sta jo namreč tudi dve zgodovinski listini, in sicer Ameriška deklaracija o neodvisnosti⁴ in Francoska deklaracija o pravicah človeka in državljana.⁵ Lahko pa jo interpretiramo v kontekstu daljšega boja za spoštovanje človekove avtonomije, človekovega dostojanstva ter enakosti med spoloma. Velik doprinos na področju spoštovanja in varstva človekovih pravic pa ima tudi Ustanovna listina Združenih Narodov. Lahko rečemo, da je Konvencija črpala navdih iz Splošne deklaracije človekovih pravic, ki so jo sprejeli Združeni Narodi, vendar pravic ni kopirala, temveč so bile oblikovane posebej (Railey in drugi 2015, 3).

Človekove pravice lahko opredelimo skozi generacije. Takšno opredelitev je predstavil Karel Vasak. Prvo generacijo predstavljajo državljanske in politične pravice, drugo generacijo socialne in kulturne pravice, tretjo pa predstavljajo pravice, ki so kolektivno pomembne za ljudi in za generacijo, vsebuje pa tudi pravico do razvoja, miru in čistega okolja. Razvijala pa naj bi se tudi četrta generacija človekovih pravic, v katero bi bile vključene pravice do komunikacije in informacij ter pravice povezane z razvojem in biotehnologijo (Railey in drugi, 7).

Konvencija je eden najpomembnejših dokumentov na področju človekovih pravic, saj predstavlja zavezo Evropske unije k spoštovanju in spodbujanju človekovih pravic. Skozi leta se je prilagajala tako, kot so se dopolnjevale pravice. Teh je danes precej več kot leta 1953.

---

⁴ Ameriška deklaracija o neodvisnosti (The Declaration of Independence). Sprejeta v Philadelphiji na drugem kontinentalnem kongresu 4. julija 1776. Deklaracija je razglasila neodvisnost trinajstih ameriških kolonij, ki so bile takrat v vojni z Veliko Britanijo.

⁵ Deklaracija o pravicah človeka in državljana (La Declaration des droits de l'homme et du citoyen). Sprejeta avgusta 1789 s strani Francoske nacionalne ustavodajne skupščine. Predstavlja temeljni dokument francoske revolucije ter zgodovine človekovih in državljanskih pravic.

4.3 LISTINA O TEMELJNIH PRAVICAH EU

Sprejem Listine o temeljnih pravicah EU predstavlja vrhunec normativnih prizadevanj EU na področju človekovih pravic. Sprejeta je bila leta 2000 na Evropskem svetu v Nici, delno popravljeno pa so jo nato leta 2007 v Strasbourgu tudi podpisali. Listina zavezuje k spoštovanju človekovih pravic tako države članice kot institucije in telesa EU (Roter 2009, 279). Listina je pravno zavezujoča postala leta 2009.

Združuje temeljne pravice, ki so bile že prej priznane v Skupnosti, skupaj z ustavnimi načeli držav članic, Evropsko konvencijo o varstvu človekovih pravic ter socialno listino EU in Sveta Evrope. Listina pa je poleg že priznanih pravic v svoj nabor uvrstila tudi drugačne pravice. Tako so v njej zapisane tudi pravice, ki so povezane z varstvom podatkov in bioetiko pa tudi pravica do dobrega upravljanja in pravica do dostopa upravnih dokumentov. Opušča razlike, ki jih je bilo mogoče najti v mednarodnih pogodbah, saj v enem besedilu združuje vse temeljne pravice in uresničuje načelo nedeljivosti temeljnih pravic (Evropski parlament 2016). V primeru Velike Britanije in Poljske je bil sprejet protokol, ki omejuje učinek Listine na nacionalno zakonodajo (tako je odločilo Sodišče v zadevi C-411/10).

Listina se v več členih navezuje na pravice, ki jih imajo delavci. Tako je poleg temeljnih pravic zapisana tudi pravica do izbire poklica in izbire do dela, pravica delavcev do obveščeniosti in posvetovanja v podjetju, pravica do kolektivnih pogajanj in ukrepov ter varstvo v primeru neupravičene odpustitve (Listina o temeljnih pravicah EU 2010).

Listina predstavlja referenco ne samo za Sodišče EU, ampak tudi za vse zakonodajne institucije EU, predvsem za Evropsko Komisijo.

4.4 AGENCIJA EU ZA TEMELJNE PRAVICE

Agencija EU za temeljne pravice (*The European Union Agency for Fundamental Rights*, tudi *FRA*) je začela delovati marca leta 2007. S sedežem na Dunaju je nadomestila Evropski center za spremljanje rasizma in ksenofobije. Agencija je neodvisna in sodeluje z drugimi mednarodnimi organizacijami, Svetom Evrope, nacionalnimi telesi, ki so zadolženi za varstvo človekovih pravic, ter tudi z nevladnim sektorjem. Njena naloga je, da nudi strokovno pomoč institucijam EU in državam članicam glede temeljnih človekovih pravic (Roter 2009, 281).

Kot je zapisano na straneh FRA (2016), se Agencija ukvarja z zagotavljanjem neodvisne in strokovne pomoči s področja temeljnih pravic, ki temelji na dokazih. Izvaja obsežne preiskave, primerjalne pravne ali družbene raziskave in izdaja priročnike za pravnike. Organizira tudi sestanke z nacionalnimi strokovnjaki za podporo pri nadaljnjem spremljanju ugotovitev svojih raziskav, s civilno družbo pa prek platforme za temeljne pravice (FRP) vodi strukturiran dialog. Na ta način izmenjuje informacije z več kot 400 organizacijami civilne družbe v EU.

Agencija nima direktnega stika z ljudmi in se kot posamezniki ne moremo pritožiti na to Agencijo. Zasnovana je tako, da svetuje državam članicam in zagotavlja neodvisne nasvete.

4.5 EVROPSKI VARUH ČLOVEKOVIH PRAVIC

Evropski varuh človekovih pravic (v nadaljevanju: Varuh) je neodvisna in nepristranska institucija. Varuh obravnava pritožbe proti institucijam in agencijam EU. Institucija je bila ustanovljena leta 1995 in ima sedež v Strasbourgu. Pritožbo Varuhu lahko podajo državljani ali prebivalci držav EU ter podjetja, ki imajo sedež v eni izmed držav članic EU. Varuh ne preiskuje pritožb zoper nacionalne, regionalne ali lokalne uprave v državah članicah, ampak zgolj pritožbe in nepravilnosti, ki se nanašajo na eno izmed institucij EU. Nekatera izmed področij, ki so v pristojnosti Varuha, so upravne nepravilnosti, nepravičnost, diskriminacija, zloraba pooblastil, molk organa, zavračanje posredovanja podatkov in nepotrebna zamuda (Evropski varuh človekovih pravic 2016).

Varuhi človekovih pravic so povezani v Evropsko mrežo varuhov človekovih pravic. Kot je zapisano na strani Evropskega varuha človekovih pravic (2016), je v mrežo vključenih 95 uradov v 36 evropskih državah. Mreža se je ustanovila leta 1996 in vse od takrat predstavlja učinkovito orodje sodelovanja med varuhi v različnih državah. Mreža združuje vse nacionalne, regionalne varuhe človekovih pravic skupaj z Evropskim Varuhom in Odborom za peticije Evropskega parlamenta.

Evropskemu varuhu človekovih pravic se torej lahko pritoži oseba, ki smatra, da mu je ena izmed institucij EU kršila pravice. Pritožbo lahko posameznik ali skupina na Varuha naslovi še le po tem, ko se je pritožila že na institucijo, katera jim je kratila ali kršila pravice.

5 EU IN ČLOVEKOVE PRAVICE V TRETJIH DRŽAVAH

5.1 NORMATIVNA MOČ EU NA PODROČJU ČLOVEKOVIH PRAVIC

EU predstavlja vodilno silo v spodbujanju človekovih pravic v svetu. Načini, s katerimi se te spodbude izvajajo, pa so različni. Enega izmed njih prav zagotovo predstavlja pojem normativne moči. Frazo »Normativna moč Evrope«, katere ključno načelo je varovanje človekovih pravic, je prvi predstavil avtor Manners leta 2002.

Manners razlaga, da se je EU že leta 1996 v svojem Evropskem soglasju o razvoju zavezala, da bo partnerstvo s tretjimi državami spodbujalo spoštovanje človekovih pravic, temeljnih svoboščin, mir, demokracijo, dobro upravljanje, enakost med spoloma, pravno državo, solidarnost in pravičnost (--- 2008, 23).

Normativna definicija pojma se nanaša na to, kar se šteje »normalno« v svetovni politiki in se standardizira v mednarodno pravo. Avtor Diez s socialno-konstruktivističnega pogleda poudarja, da se normativna moč EU osredotoča na neodvisno moč norm in tako vpliva na obnašanje drugih akterjev (Diez v Shen 2012, 3). Normativna moč veliko prispeva h konceptualizaciji edinstvene vloge v normativnem vidiku, ki jo ima EU v mednarodnem okolju. Na ta način namreč uvaja razumevanje moči in učinkovitosti v večdimenzionalnem vidiku. Še pomembneje pa artikulira, kako EU vpliva na normativne predstave o svetu s tem, da stoji za načeli in vrednotami, na katerih je bila sama zasnovana (Shen 2012, 3).

Manners se sprašuje, do katere mere druge države delijo normativne preference z EU, če gledamo z mednarodnega vidika? Če se navežemo na primerjalne empirične podatke, le-ti kažejo, da EU v primerjavi z ostalim svetom preferira socialno solidarnost. Evropske države namreč v socialno varstvo svojih državljanov vlagajo več kot druge države po svetu (--- 2008, 28).

Evropska unija ima v svojih odnosih z drugimi državami posebno moč. Države v Evropski uniji namreč vidijo vrsto priložnosti. Nekatere države, predvsem tiste, ki so v neposredni bližini zanima članstvo in poglobljeno sodelovanje, za ostale države sveta pa je pomemben naš trg. Evropska unija predstavlja enega najpomembnejših svetovnih trgov in ima zato v pogovorih in odnosih z tujimi državami kar nekaj prednosti.

5.2 PROSTOTRGOVINSKI SPORAZUMI EU IN SPODBUJANJE ČLOVEKOVIH PRAVIC

V zadnjih letih pogajanja o prostotrgovinskih sporazumih vse pogosteje spremljajo zahteve o večjem upoštevanju vidika človekovih pravic. Liberalizacija trgovine namreč sama po sebi ne znižuje stopnje revščine in ne izboljšuje življenjskega standarda v državah, s katerimi EU sklepa trgovinske sporazume. V veliko primerih lahko liberalizacija ogrozi existenco in privede do kršitev človekovih pravic (Schmieg 2014, 1).

EU kot sestavni del svojih zunanjetrgovinskih odnosov postavlja spoštovanje človekovih pravic. Zahteva namreč, da vsi trgovinski sporazumi, sporazumi o partnerstvu, sodelovanju in pridružitvi s tretjimi državami, vključno z enostranskimi trgovinskimi instrumenti, vsebujejo različne načine zavez k spoštovanju človekovih pravic. Od devetdesetih let naprej je EU razvila kompleksen nabor instrumentov za spodbujanje človekovih pravic v svoji zunanjetrgovinski politiki. To so npr. klavzule o človekovih pravicah in splošni kriteriji v splošnem sistemu preferencialov (*GSP – Generalised System of Preferences*) (Velluti 2016, 42). GSP je sestavljen iz treh poddogovorov: splošni dogovor, posebni dogovor za trajnosten razvoj in dobro upravljanje (GSP+) ter iniciative »Vse razen orožja« (*EBA – Everything but arms*) (Evropska komisija 2012). S pomočjo sheme GSP so določenemu številu držav omogočeni prednostni dostopi do trga EU, predvsem v obliki nižjih tarif (Velluti 2016, 50).

Vidik človekovih pravic v trgovinski politiki je potrebno gledati iz širšega vidika, saj le-ta zajema širok spekter politik in ukrepov. Med te ukrepe lahko štejemo politični dialog, sodelovanje na multilateralni ali bilateralni ravni ter razvojna pomoč in podpora. Zunanje razsežnosti notranje politike na področjih, kot so okolje, zaposlovanje, socialne zadeve, skupaj s prostovoljno družbeno odgovornostjo podjetij, lahko privedejo do večje podpore človekovim pravicam (--- 2016a).

Avtorica Schmieg (2014, 3) pravi, da obstajata dva glavna pomisleka v zvezi s sporazumi o prosti trgovini. Prvi je, da lahko na eni strani liberalizacija trgovine privede do izpodrivanja lokalne proizvodnje in posledično povzroči brezposelnost ter privede do socialnih problemov. Če uporabimo primer iz kmetijstva, izostrena konkurenca s strani proste trgovine lahko poveča stopnjo brezposelnosti na podeželju in ogrozi varnost preskrbe s hrano za ljudi iz podeželja ter posledično povzroči migracije v mesta. Zato je velikega pomena, da EU predhodno oceni vsa tveganja, ki lahko nastanejo in določi prehodna obdobja ter spremlja sprejete ukrepe. Kot piše

avtorica v nadaljevanju, pa je še vedno v domeni držav, da izpolnijo obveznosti do človekovih pravic in zaščitijo ranljive skupine ljudi, zagotovijo oskrbo s hrano in izboljšajo socialno varstvo. Trgovinski sporazumi ne smejo vplivati na državo v taki meri, da tega ne bi storila. Tako je druga skrb, ki jo avtorica navaja, torej to, da trgovinski sporazumi pretirano omejujejo politični prostor vlad držav in jim tako preprečujejo, da izpolnijo svoje obveznosti na področju človekovih pravic. Menim, da so države odgovorne za zagotavljanje okolja, katero spodbuja človekove pravice in jih na krši. Sporazumi so s strani EU zasnovani tako, da v svojem bistvu spodbujajo razvoj človekovih pravic in tako bi jih morale implementirati tudi države s katerimi EU te sporazume sklene.

Sicer pa EU že pozna instrumente za ocenjevanje učinka prostotrgovinskih sporazumov. Komisija v ta namen za vse prostotrgovinske sporazume izvaja presojo trajnostnih vplivov (*SIA - Sustainability Impact Assessments*).

5.3 KAZENSKA ODGOVORNOST MULTINACIONALK V SKLADU S PRAVOM EU?

»Pravni sistem EU je mednarodni pravni sistem, ki ima na eni strani medvladni značaj (angl. *intergovernmental*), na drugi strani pa naddržavni značaj (angl. *supranational*). Razlike so med t. i. "treimi stebri". Le prvi steber predstavlja primarno pravo Evropske skupnosti (ustanovitvene in pridružitvene pogodbe). Stebra SZVP ter policijsko in pravosodno sodelovanje v kazenskih zadevah pa predstavljata pravo medvladnega sodelovanja« (Bohinc 2009, 309).

Glede na to, da ima pravo EU naddržavni značaj, bi bilo potrebno kazensko odgovornost in pregon multinacionalk, ki kršijo človekove pravice v tujini, urediti na tej naddržavni ravni. Predvsem zaradi dejstva, da multinacionalke že same po sebi predstavljajo večdržavnega akterja. Je pa ureditev tega področja zelo zapletena in večplastna.

Ruggie (2014, 1) pravi, da lahko pozive, s katerimi bi z enotno krovno mednarodno pogodbo uredili področje delovanja multinacionalk, zaznamo že v sedemdesetih letih. Skozi čas so se največji pritiski za ureditev tega področja vztrajno vrstili skozi aktiviste in v presledkih tudi s strani držav v razvoju. A kot ocenjuje civilna družba, so bili vsi njihovi poskusi zaradi močnega nasprotovanja multinacionalk in njihovih poslovnih združenj neuspešni.

EU na mednarodnem področju predstavlja močnega akterja, svoj vpliv pa z leti še povečuje. Integracijski proces, skupna valuta ter progresivni razvoj skupne zunanje in varnostne politike pa njen močan političen status še potrjujejo. EU je ena največjih donatorjev pomoči, evropska podjetja pa so največji direktni investitorji v države v razvoju in torej igrajo ključno vlogo pri trajnostnem razvoju na globalni ravni. Na podlagi tega lahko sklepamo, da ima EU veliko moč vplivanja na politike spoštovanja človekovih pravic v tujih državah (Gatto 2011, 103).

De Schutter (2004, 1) pravi, da se pravo EU sooča z enakimi dilemami kot odvetniki, ki se ukvarjajo z odgovornostjo multinacionalk za kršitve človekovih pravic. To področje namreč predstavlja stičišče mednarodnega gospodarskega prava in mednarodnega prava človekovih pravic. Vprašanje, kako naj bi multinacionalke odgovarjale za kršitve človekovih pravic, je zato zelo zapleteno. Ali naj bi ta povečana odgovornost multinacionalk temeljila na mehanizmih trga, kot npr. z uvedbo etičnih in socialnih kriterijev v politiki javnih naročil? Ali pa s spodbujanjem oznak socialne pravičnosti, kjer bi lahko takšna ravnanja sankcionirali potrošniki? Glede na dejstvo, da obstaja na področju odgovornosti podjetij za kršitve človekovih pravic veliko nejasnosti, lahko sklepam, da je edina učinkovita in smiselna rešitev oblikovanje zavezujoče zakonodaje, ki predvideva ustrezne sankcije. Potrošniki namreč še vedno nimajo na voljo dovolj informacij, ki bi jim ponudile jasno sliko delovanja podjetja, na podlagi katere bi se lahko odločili, ali podpirajo delovanje ali pač ne.

V mednarodnem pravu je opazna odsotnost pravnega okvira in instrumentov, ki bi zavezovali multinacionalke k spoštovanju človekovih pravic. Poleg tega države gostiteljice ne ukrepajo ob kršitvah oz. ne zagotovijo družbeno odgovornega ravnanja multinacionalk. Prav tako ne ukrepajo domače države. Takšno vedenje je pripeljalo do tega, da so se na tem področju pojavili novi akterji, nevladne organizacije. Le-te naj bi s pravnimi in nepravnimi metodami zapolnile praznino, ki seva v mednarodnem pravu (Mujih 2012, 1). Nevladne organizacije na tem področju, poleg medvladnih organizacij, predstavljajo pomembnega akterja. S svojimi raziskavami in pripravljenimi dokumenti ponujajo jasno sliko o delovanju multinacionalk in vseh vplivih, ki jih imajo na človekove pravice, okolje in državo, v kateri poslujejo. Zaradi svoje ekonomske moči je ta vpliv precej večji, kot bi bil, če vzamemo za primer manjša podjetja.

6 DRUŽBENA ODGOVORNOST PODJETIJ

Pomen družbene odgovornosti podjetij je podrobno opisan v Poročilu Komisije Evropskemu parlamentu, Svetu in Evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru iz leta 2006, ki se je nanašalo na izvajanje Partnerstva za rast in delovna mesta: Evropa – središče odličnosti za družbeno odgovornost podjetij, in sicer:

Družbena odgovornost podjetij je pomembna, saj zrcali temeljne vrednote družbe, v kateri želimo živeti. Zadeva posamezne družbe, velike ali majhne, ki lahko s svojimi inovativnimi proizvodi in storitvami, novimi spretnostmi ter angažiranostjo interesnih skupin dolgoročno in kratkoročno izboljšajo svoje gospodarsko, okoljsko in družbeno delovanje. Zadeva tiste, ki delajo za podjetja in v njih, tiste, ki jim lahko pomaga ustvariti bolj bivanja vredno in navdihujoče delovno okolje. Zadeva njih, ki kupujejo od družb, potrošnike, ki so vedno bolj pozorni na družbeno in okoljsko vrednost izdelkov in storitev, ki jih kupujejo. Zadeva lokalne skupnosti, v katerih družbe delujejo, in ki želijo videti, da živijo med organizacijami, ki delijo njihove vrednote in skrbi. Zadeva vlagatelje, ki čutijo, da je treba spodbujati odgovorno poslovno obnašanje. Zadeva ljudi drugod po svetu, ki od evropskih podjetij pričakujejo, da se bodo vedla v skladu z evropskimi in mednarodnimi vrednotami in načeli. In končno, zadeva naše otroke in prihodnje generacije, ki pričakujejo, da bodo živeli v svetu, ki spoštuje ljudi in naravo.

Komisija Evropskih skupnosti, Bruselj 22.3.2006

6.1 DRUŽBENA ODGOVORNOST MULTINACIONALNK ZA ČLOVEKOVE PRAVICE

Evropska komisija družbeno odgovornost definira kot odgovornost podjetij za njihov vpliv na družbo. Menijo namreč, da je družbena odgovornost pomembna za trajnost, konkurenčnost in inovativnost evropskih podjetij ter evropskega gospodarstva. To po njihovem mnenju koristi za upravljanje s tveganji, prinaša prihranke pri stroških, lažji dostop do kapitala, boljše odnose s strankami in boljše upravljanje s človeškimi viri. Podjetja lahko postanejo družbeno odgovorna tako, da spoštujejo in sledijo zakonodaji ter tako, da vključijo socialna, okoljska, etična vprašanja ter vprašanja človekovih pravic v svoje poslovne strategije in dejavnosti. Evropska komisija spodbuja družbeno odgovornost v EU in spodbuja podjetja, da ravnajo v skladu z mednarodnimi smernicami ter načeli. V skladu s tem je Komisija pripravila Strategijo 2011-2014 za družbeno odgovornost podjetij (--- 2016b).

Koncept družbene odgovornosti se osredotoča predvsem na etična in moralna vprašanja, ki vplivajo na poslovanje podjetja. Ta koncept je pomemben zato, ker v svojem bistvu poudarja razširjen socialni prispevek družbi. Koncept je okrepila tudi globalizacija, ki je s sabo prinesla nove izzive in priložnosti, ki izhajajo iz povečanih povezav med socialnimi, političnimi, okoljskimi in ekonomskimi vlogami podjetij. Podjetja se zato srečujejo z vse več tveganji v tem dinamičnem globalnem okolju, posledica teh tveganj pa je, da morajo biti podjetja dobičkonosna, hkrati pa se morajo ustrezno in pozitivno odzivati na nastajajoča družbena pričakovanja (Fadun 2014, 14). Menim, da morajo podjetja v finančnem smislu poskrbeti za svoje delničarje, za skupnost pa je pomembno, da so poleg uspešne finančne politike še družbeno odgovorni.

»Po sedanji pravni ureditvi, družbeno odgovorno ravnanje ni zakonska dolžnost niti korporacij niti njihovih voditeljev« (--- 2016, 175). Torej ravnanje podjetij v skladu s priporočili in primeri dobrih praks ni njihova pravna dolžnost. Kot že tolikokrat prej torej ugotovimo, da družbena odgovornost ostaja prostovoljen koncept, katerega se ne da vsiliti in sama stopnja družbene odgovornosti ostaja v presoji podjetja.

Saranya in drugi (2014, 2852) navajajo, da družbena odgovornost ne pomeni zgolj izpolnjevanja zakonskih pričakovanj, temveč tudi njihovo preseganje. Pomeni tudi vlaganje v človeški kapital, okolje ter odnose z vsemi deležniki. Družbena odgovornost je namreč tisto, kar podjetja spodbuja, da njihov edini cilj ni povečanje dobička, temveč izboljšanje gospodarskih in socialnih standardov v skupnostih držav, v katerih delujejo. V nadaljevanju avtorji družbeno odgovornost multinacionalk razdelijo na dve skupini, in sicer na notranje in zunanje okolje:

- Notranje okolje se nanaša na notranje prakse multinacionalk in zajema: upravljanje s človeškimi viri, varnost pri delu in zdravstvene ukrepe, prilagajanje spremembam ter upravljanje okoljskih vplivov.
- Zunanje okolje je tisto, ki vpliva na zunanje deležnike. Zunanje okolje sestavlja: pozitiven odnos z lokalnimi skupnostmi, izgradnja dolgoročnih visoko etičnih odnosov s poslovnimi partnerji ter spoštovanje in zaščita človekovih pravic.

Z dolgotrajnim prakticiranjem t. i. zunanje družbene odgovornosti v globalnem poslovanju se lahko postopoma oblikujejo in razvijejo mednarodni standardi za poslovne prakse.

Multinacionalke in njihovo delovanje so pričeli preiskovati različni deli širše družbe v začetku drugega tisočletja. Družbena odgovornost multinacionalk se je razvila v kompleksen koncept,

ki sedaj predstavlja ključno komponento v odločevalnem procesu številnih multinacionalk, ki jih lahko označimo kot vodilne v integraciji družbene odgovornosti v svoja podjetja. Razvoj družbene odgovornosti pa se je pričel predvsem zaradi javnih škandalov, v katere so bile vpletene multinacionalke. Zato se lahko upravičeno vprašamo, ali multinacionalke sprejemajo družbeno odgovornost zgolj zaradi ugleda (Torres in dr. 2012, 52). Tudi Ruggie v svojem delu *Just Business* (2013) piše, da se je koncept družbene odgovornosti razvil prav zaradi nekaterih razvpih primerov sokrivde podjetij v zlorabah človekovih pravic v več državah.

De Schutter (2004, 30) se zato sprašuje, ali je dovolj, da koncept družbene odgovornosti prepustimo prostovoljnim pobudam podjetij, ki menijo, da lahko storijo več kot jim nalaga zakonodaja? Ali pa bi lahko na podlagi tega koncepta s predpisi uvedli nove obveznosti za podjetja? Podjetje namreč ni odgovorno samo za poslovanje, ampak tudi za izboljšanje kakovosti delovne moči z usposabljanjem; odgovorno je tudi za čisto okolje tako, da se poslužuje proizvodnje, ki manj onesnažuje; boriti se mora proti kršitvam standardov dela in to ne samo tako, da jih podjetje samo spoštuje, ampak tudi tako, da odkloni sodelovanje s tistimi, ki kršijo te standarde. Poleg tega, kar navaja avtor, menim, da bi morale multinacionalke igrati tudi pomembno vlogo pri spodbujanju človekovih pravic v državah, ki te pravice kršijo. S svojo močjo bi namreč lahko zahtevale spoštovanje temeljnih človekovih pravic v državah, v katerih poslujejo. Ker pa podjetja zavezuje le odgovornost do svojih delničarjev in povečanje dobička ter dobro poslovanje, lahko sklepamo, da se večina njih v delovanje tuje države ne bo vmešavala in bo skrbela le za to, da posluje v okolju, ki je finančno sprejemljivo in ponuja najboljše možnosti razvoja za podjetje.

6.2 STARA IN NOVA DRUŽBENA ODGOVORNOST

Družbena odgovornost podjetij v nobenem pogledu ni nov koncept. Temu primerno poznamo veliko definicij, ki imajo različne širine, s tem konceptom pa se je v zgodovini ukvarjalo veliko število avtorjev. Vsako obdobje s sabo prinese nove človeške preference in temu primerno se je ta koncept tudi razvijal.

Milton Friedman je eden tistih, ki je leta 1970 s svojim zapisom sprožil široko debato o tem, kaj je družbena odgovornost podjetja in kaj pravzaprav obsega. Friedman je namreč zapisal, da je edina družbena odgovornost podjetja to, da ustvarja dobiček in da na ta način vrne vsem deležnikom, ki so v njega vlagali (Friedman 1970).

Carroll je leta 1983 predstavil svojo teorijo družbene odgovornosti in sestavil piramido družbene odgovornosti podjetij. Avtor piše, da družbena odgovornost vsebuje več obnašanj podjetja: podjetje mora biti dobičkonosno, spoštovati mora zakonodajo, mora pa biti tudi etično in mora nuditi socialno podporo. Piramida je sestavljena iz štirih plasti. Prvo, spodnjo plast predstavljajo gospodarske odgovornosti, naslednjo pravne odgovornosti, sledi jim etična odgovornost, na vrhu piramide pa se nahaja človekoljubna odgovornost podjetja (Dudovsky 2012).

Zaradi spreminjajočega se sveta, trgovine, globalizacije, spleta se spreminjajo tudi delovna mesta in delovni pogoji. Temu primerno so se spremenila tudi pričakovanja, ki jih imajo ljudje. Visser (2011, 150) zato razpravlja o družbeni odgovornosti 2.0, kot jo sam poimenuje. Ta družbena odgovornost je sestavljena iz štirih baz odgovornosti, ki jih ima podjetje:

- Ustvarjanje vrednosti, ki prinese gospodarski razvoj.
- Dobro upravljanje, ki prinese institucionalno učinkovitost.
- Družbeni prispevek, ki doprinese k usmerjenosti deležnikov.
- Okoljska celovitost, ki pripelje do trajnostnih ekosistemov.

Pomen družbene odgovornosti se tako kot pri različnih sektorjih razlikuje tudi pri tem, kje se izvaja. Družbena odgovornost v razvitih državah pomeni skrb za ljudi v smislu skrbi za izobraževanje in zdravje. To sploh velja za ameriško celino, kjer se je razvoj družbene odgovornosti podjetij najprej pričel. Evropska podjetja dolgo časa niso poznala koncepta družbene odgovornosti, saj je veljalo pravilo, da za to skrbijo vlade držav. V zadnjih letih pa lahko opazimo tudi povečano število podjetij v državah v razvoju, ki izražajo svoj interes družbene odgovornosti. Družbena odgovornost se v njihovem primeru kaže v skrbi za izboljšanje zdravja, izobraževanja in transporta, predvsem pa je pomembno, da predstavljajo vzor dobrega upravljanja. Države z gospodarstvi v razvoju predstavljajo še tretje področje. Tam družbena odgovornost predstavlja zelo različne načine interpretacije in jih težko uvrstimo v skupine. V to skupino namreč spada veliko držav bivšega komunističnega bloka, kjer so prevladovala državna podjetja, ki so imela vpliv na socialno področje že sama po sebi (Crane in drugi 2008).

6.3 STRATEGIJA EU 2011-14 ZA DRUŽBENO ODGOVORNOST PODJETIJ

Evropska komisija je oktobra leta 2011 predstavila prenovljeno Strategijo za družbeno odgovornost podjetij (v nadaljevanju: Strategija). Le-ta je redefinirala družbeno odgovornost, njen doprinos in vlogo. Akcijski plan za leta 2011-2014 je vseboval podporo najboljšim praksam, spodbujanje dialoga in širitev odgovornega poslovnega ravnanja skozi dobavno verigo, vse skupaj pa prispeva k uspehu Evropske strategije za rast 2020. Strategija je tako določala, da morajo imeti podjetja vzpostavljen postopek za vključevanje socialnih, okoljskih in etičnih pomislekov v svoje poslovanje, skupaj s spoštovanjem človekovih pravic. Vse to pa mora potekati v tesnem sodelovanju z interesnimi skupinami (Mullerat 2013, 14).

Strategija je bila pripravljena, ker je sprejemanje družbene odgovornosti tako v interesu podjetij kot v interesu družbe kot celote. Na podlagi družbene odgovornosti mora podjetje sodelovati tako z notranjimi kot tudi z zunanjimi interesnimi skupinami, saj na ta način lažje predvidijo hitro spreminjajoča se družbena pričakovanja in pogoje poslovanja. Podjetja pa s sprejemanjem družbene odgovornosti prispevajo tudi k uresničevanju ciljev Pogodbe Evropske unije⁶ ter Strategije Evropa 2020 za pametno, trajnostno in vključujočo rast. V Strategijo so vključena tudi mednarodno priznana načela in smernice, med katere spadajo smernice OECD za večnacionalna podjetja, načela globalnega dogovora Združenih narodov, usmerjevalni standard ISO 26000 o družbeni odgovornosti, tristranska deklaracija ILO o načelih večnacionalnih podjetij in socialne politike ter vodilna načela Združenih narodov o podjetništvu in človekovih pravicah. Glede na to, da te smernice predstavljajo globalni razvijajoči se okvir družbene odgovornosti, je smiselno, da se evropska politika spodbujanja družbene odgovornosti uskladi s tem okvirom (Obnovljena strategija EU za družbeno odgovornost podjetij za obdobje 2011–14, 2011).

Načrt ukrepanja v Strategiji je sestavljen iz predlogov podjetjem, državam članicam in drugim interesnim skupinam. Sestavljen je tako, da podjetjem ne prinaša nepotrebnih obremenitev. Postavke načrta so sledeče:

- Krepitev prepoznavnosti družbene odgovornosti in širjenje dobre prakse.
- Izboljšanje in spremljanje zaupanja v podjetja.

---

⁶ Cilje Pogodbe o Evropski uniji predstavljajo trajnostni razvoj, visoko-konkurenčno socialno tržno gospodarstvo.

- Izboljšanje postopka samoregulacije in koregulacije.
- Izboljšano tržno nagrajevanje družbene odgovornosti.
- Boljše razkrivanje socialnih in okoljskih informacij podjetij.
- Nadaljnje vključevanje družbene odgovornosti v izobraževanje, usposabljanje in raziskave.
- Pomen nacionalnih in podnacionalnih politik družbene odgovornosti.
- Boljše usklajevanje evropskega in svetovnega gospodarstva k družbeni odgovornosti.

Podjetja so bila s strani Komisije s to Strategijo pozvana k dolgoročnemu in strateškemu pristopu k družbeni odgovornosti. Podjetja naj bi se tako osredotočila na inovativno proizvodnjo in oblikovanje poslovnih modelov, ki prispevajo k družbeni blaginji ter ustvarjajo kakovostnejša delovna mesta (Obnovljena strategija EU za družbeno odgovornost podjetij za obdobje 2011–14, 2011).

Podana je tudi kritika uresničevanja Strategije EU 2011: »Podjetja bi morala imeti za dosledno izvajanje družbene odgovornosti vzpostavljen postopek za vključevanje socialnih, okoljskih in etičnih vprašanj ter vprašanj človekovih pravic in potrošniških vprašanj v svoje poslovanje in osrednjo strategijo v tesnem sodelovanju z interesnimi skupinami« (--- 2016, 201).

Obstaja večje število smernic in priporočil, ki navajajo različne postopke in primere praks. Nobena od teh strategij pa ne ponudi jasnega postopka za vključevanje socialnih vprašanj v poslovanje podjetja. V njih ostajajo zapisani le predlogi delovanja, ki še vedno dopuščajo veliko manevrskega prostora.

6.3.1 OCENA STRATEGIJE IN PRIORITETE V PRIHODNOSTI

»Evropska komisija je v obdobju 2013-2014 izvedla medsebojni strokovni pregled dejavnosti držav članic EU na področju družbene odgovornosti podjetij. Na 7 srečanjih v 4 državah članicah so predstavniki držav članic podrobneje spoznali politike drugih držav in o njih razpravljali. Komisija je pregled izkoristila tudi za posodobitev svojih evidenc ter proučitev skupnih in nacionalnih vprašanj« (--- 2016b).

Oceno strategije in njeno nadgradnjo v prihodnosti je podala CSR Evropa (angl. *CSR Europe*). CSR Evropa je vodilna evropska poslovna mreža za družbeno odgovornost podjetij. Mrežo sestavlja 53 članov podjetij in 45 nacionalnih organizacij za družbeno odgovornost. Vanjo je vključenih več kot 10 000 podjetij, ki delujejo kot platforma za tista podjetja, ki želijo okrepiti

trajnostno rast in pozitivno prispevati družbi. V svojem poslanstvu promocije družbene odgovornosti sodeluje tudi z organizacijami iz drugih regij sveta (CSR Europe 2016).

V svojem memorandumu je CSR Evropa ocenila Strategijo 2011-2014, in sicer je mnenja, da je Strategija prinesla veliko pozitivnih učinkov na področju družbene odgovornosti. Strategija je vzpostavila jasno definicijo in razumevanje družbene odgovornosti, zapisana je bila agenda z jasnimi predlogi. Pozitivno so ocenili tudi deljeno odgovornost med različnimi generalnimi direktorati znotraj Evropske komisije. V njej pa so našli tudi pomanjkljivosti, in sicer kot prvo navajajo pomanjkanje pozornosti na področju delovnih mest in zaposljivosti (veščine, mladi, demografske spremembe). Kot pomanjkljivost ocenjujejo tudi nejasnost, kako dimenzijo "socialnih inovacij" družbene odgovornosti uporabiti kot način za ustvarjanje novih izdelkov, storitev in poslovnih modelov. Pomanjkljivost pa predstavlja tudi šibka prepoznavnost ukrepov, sprejetih za izboljšanje tržnih nagrad na področju javnih naročil in investicij (CSR Europe's Memorandum 2014).

Na podlagi ocene Strategije 2011-2014 so podali šest glavnih predlogov za njeno prihodnost:

- Strategiji dati človeški obraz, kar se nanaša na nadaljevanje podeljevanja nagrad *European CSR Awards*.
- Strategija, ki uravnoteži spoštovanje družbene odgovornosti in njene inovacije.
- Ustanovitev Evropskega pakta za mlade, predvsem za uporabo dobrih praks na področju poslovno-izobraževalnih sodelovanj.
- Zaposleni naj bi bili v središču Strategije.
- Pragmatična strategija za podporo krepitvi zmogljivosti.
- Decentralizirana Strategija s pristopom »*bottom-up*«.

CSR Evropa v svojem Memorandumu piše tudi o tem, da bi bila Strategija uspešnejša z močnejšim sodelovanjem z zainteresiranimi stranmi na nacionalni, evropski in mednarodni ravni (CSR Europe's Memorandum 2014).

6.4 PROSTOVOLJNI PRISPEVEK MULTINACIONALNE K SPODBUJANJU ČLOVEKOVIH PRAVIC: KODEKSI RAVNANJA

Kodeksi ravnanja predstavljajo prostovoljno zavezo multinacionalk, da bodo spoštovale človekove pravice. Seveda pa človekove pravice ne predstavljajo edinega področja zajetega v kodekse. Zavzemajo namreč širok spekter; lahko bi rekli, da predstavljajo pravila igre družbene odgovornosti.

Prostovoljni kodeksi ravnanja so sestavljeni iz niza aktivnosti, h katerim se organizacija ali podjetje zavezuje. Učinkovitost odzivov podjetij na socialna vprašanja je odvisna od več različnih faktorjev. Eden izmed teh faktorjev je socialnopolitično okolje, pomembna pa je tudi ozaveščenost javnosti in ustvarjena čustvena intenzivnost. Faktorje predstavljata tudi dinamika konkurence in industrijska struktura, znotraj katere operira podjetje. V obzir pa moramo vzeti tudi institucionalni značaj, podjetniške vire ter stil vodenja dotičnega podjetja (Sethi 2011, 6).

Tudi Jackson (2013, 1) pravi, da je točno definicijo kodeksov ravnanja težko opredeliti, ker se nanašajo na veliko število vprašanj in še večje število podjetniških aktivnosti. Zato jih sam ne definira, ampak jih razdeli v tri kategorije:

- Zunanje ustvarjeni kodeksi ravnanja, ki so jih razvile vlade ali mednarodne organizacije.
- Kodeksi ravnanja podjetij, ki predstavljajo etične standarde posameznih podjetij.
- Kodeksi glede na specifično industrijo.

V nadaljevanju Jackson (2013, 2) piše, da se te kategorije velikokrat prekrivajo; zgodi se tudi, da kodekse, ki so jih prvotno podjetja sprejela prostovoljno, kasneje vlade in države vključijo v svojo zakonodajo.

Murphy (2005, 4) predstavi primer kodeksa ravnanja, ki se je razvil v osemdesetih letih. Kodeks se nanaša na aktivnosti multinacionalk v Južnoafriški republiki in se imenuje "Sullivanova načela" (angl. "*Sullivan Principles*"). Leta 1977 je ta kodeks ustvaril pastor Leon H. Sullivan, ki je bil takrat član Sveta zaupnikov podjetja General Motors. V tistem času so se namreč začele pojavljati kritike na delovanje multinacionalk iz zahoda v Južnoafriški Republiki, kjer je vlada sodelovala v apartheidu. Kodeks je bil sestavljen iz šestih načel, sedmo so dodali kasneje leta 1984. Načela so se navezovala na konec rasne segregacije glede prehranjevanja, udobja in delavskih naselij pa tudi na enakovredno plačilo za vse delavce. Sullivanovim načelom se je do konca apartheida pridružilo več kot 150 multinacionalk, leta 1999 pa so se načela še razvila in jih sedaj poznamo kot *Global Sullivan Principles of Social Responsibility*. V ta kodeks ravnanja je vključenih osem načel, med drugim tudi, da multinacionalke spoštujejo svobodo združevanja svojih zaposlenih, da so zaposleni plačani vsaj toliko, da se jim omogoči izpolnjevanje svojih

osnovnih potreb ter da zagotovijo varno in zdravo delovno okolje ter spodbujajo trajnostni razvoj.

Pomanjkanje učinkovitih pravnih odzivov nacionalnih vlad in drugih mednarodnih institucij, da bi omejili ravnanja multinacionalk, ki jih smatramo kot socialno nezaželena, je dalo priložnost nevladnim organizacijam izpodbijati hegemonijo multinacionalk v mednarodni gospodarski ter prav tako socialnopolitični areni (Sethi 2011, 5). Avtor v nadaljevanju razlaga, da so bile nevladne organizacije v svojem delu precej uspešne. Izvajale so namreč pritisk na multinacionalke, da so odgovorne za svoje poslovne dejavnosti in njihove negativne učinke na različnih področjih. Ti se kažejo npr. na področju varovanja okolja, enakovrednega ravnanja z delavci, varovanja človekovih pravic ter podkupovanja in korupcije.

De Schutter (2004, 58) predstavi drugo plat. Pravi, da so si kodeksi ravnanja v krogih, ki se ukvarjajo z varovanjem človekovih pravic, pridobili slab ugled. Če jih sama oblikujejo podjetja in če nimajo neodvisnega in javnega nadzornega mehanizma, so to namreč le vaje odnosov z javnostmi. Nadaljuje s tem, da je sumljivo tudi njihovo nenadno širjenje. S sprejetjem kodeksov ravnanja in samoregulacije kot oblike družbene odgovornosti se multinacionalke namreč odmikajo od regulacije njihovih aktivnosti. Takšna obsodba kodeksov ravnanja pa smatram, da ni povsem primerna, saj ne razlikuje med različnimi kodeksi in različnimi mehanizmi nadzora, s katerimi se morajo kombinirati, da imajo pravilen učinek.

Glede na veliko število panog in še večje število različnih načinov poslovanja multinacionalk je težko postaviti univerzalne kodekse ravnanja, ki bi se jih le-te lahko prostovoljno držale. Področje, ki bi ga morala spoštovati vsa podjetja, predvsem multinacionalke, pa predstavlja področje splošnega varovanja človekovih pravic, ki bi moralo predstavljati prvo načelo vsakega oblikovanega kodeksa ravnanja, najsi bo individualnega ali univerzalnega.

7 PREVZEM ODGOVORNOSTI KRŠITEV MULTINACIONALK

7.1 MATIČNE DRŽAVE

Ustvarjanje mednarodne zaščite človekovih pravic lahko zasledimo že pri valu globalizacije in pojavu mednarodnih trgov konec 19. stoletja. V tem obdobju so telefoni, telegrafi in radii pričeli omogočati svetu čezmejne komunikacije, razvoj železnice in parnih ladij pa je omogočal hitrejše trgovanje. Zlorabe povezane z industrializacijo pa so izzvale tudi skrb za izboljšanje delovnih pogojev in standarda življenja v več državah (Shelton 2002, 2. pogl.).

Avtorica Danailov (1998, 23) piše, da so se matične države multinacionalk dolgo časa izogibale odgovornosti, ki bi jo lahko imele v povezavi s kršitvami multinacionalk v tujih državah. Predvsem zaradi tega, ker naj bi imele večjo vlogo pri zagotavljanju človekovih pravic prav države gostiteljice glede na to, da se vse dogaja na njihovem ozemlju. Ampak bolj pomembno kot načelo ozemeljske pristojnosti je v tem primeru učinkovito izvajanje nadzora dejavnosti multinacionalk. Glede na to, da imajo multinacionalke več entitet in da poslujejo v več državah, je pomemben nadzor nad "končnim" centrom za odločitve, kar prinaša najvišjo stopnjo nadzora celotnega spektra aktivnosti multinacionalke. Matične države imajo namreč sredstva, da vplivajo na obnašanje podjetij v tujini. To lahko npr. dosežejo z uvedbo ustreznih ukrepov, s katerimi imajo posledično nadzor nad dejavnostmi podjetij v tujini.

V klasični doktrini mednarodnega prava so države odgovorne za spodbujanje varovanja človekovih pravic. Tudi mednarodne pogodbe OZN določajo, da so države primarni nosilci zaščite človekovih pravic. Nekatere določbe pogodb neposredno ali posredno državam nalagajo, da uredijo poslovanje podjetij na način, da ne kršijo človekovih pravic. Ker multinacionalke niso priznane kot subjekt mednarodnega prava, je odgovornost omejena. Mednarodno pravo državam nalaga, da zagotovijo spoštovanje človekovih pravic in zato je njihova naloga tudi zagotoviti, da teh pravic ne kršijo zasebni akterji. Če jih ti zasebni akterji kršijo, so lahko za to odgovorne države, saj jim ni uspelo preprečiti kršitev. Multinacionalke so tudi v tem primeru odgovorne le posredno (Amao 2011, 171–173).

Kakorkoli že definiramo družbeno odgovorno ravnanje, je za to torej v prvi vrsti odgovorna država. Podjetja nad sabo nimajo mednarodnih pogodb in zakonov, ki bi jih nalagala družbeno odgovorno ravnanje, države pa le te zavezujejo.

V mednarodnem pravu predstavlja pomemben del načelo nacionalnosti, ki upraviči ureditev matične države. Države se same odločajo, kdo je njihov državljan ter same določajo tudi pogoje, pod katerimi podelijo državljanstvo. Korporativno državljanstvo je zato različno določeno s strani različnih držav v skladu z njihovimi zakonodajami. Podjetja pa imajo lahko več

nacionalnosti, saj se v neko državo lahko vključijo zaradi prednosti davčne zakonodaje, svojo proizvodnjo pa lahko izvajajo v drugi državi (Zerk 2010, 5).

Chirwa (2004, 29) piše, da je doktrina odgovornosti matične države zelo pomembna in je ni mogoče dovolj poudariti. Igra lahko namreč veliko vlogo pri zagotavljanju, da akterji, kot so multinacionalke, spoštujejo človekove pravice v državah v razvoju, kjer zakonodajni režimi in poti za kaznovanje kršitev človekovih pravic niso vedno na voljo ali pa niso učinkoviti.

Eden izmed načinov vpliva matične države na multinacionalke je eksteritorialna pristojnost. To je pravna sposobnost vlade neke države, da izvaja pooblastila zunaj svojih meja. Uporaba neposredne eksteritorialne pristojnosti s strani držav je lahko v veliko primerih sporna. To je predvsem zaradi političnega in pravnega pomena teritorialne suverenosti, kar pomeni, da naj bi bila država sposobna regulirati dejavnosti znotraj svojega teritorija v skladu s svojimi politikami in prednostnimi nalogami. Globalizacija pa je s sabo prinesla izzive za učinkovitost tega teritorialnega sistema. Vlade namreč vse bolj priznavajo, da je na nekaterih področjih za ureditev dejavnosti na svojem ozemlju potrebna določena stopnja nadzora nad zasebnimi dejavnostmi zunaj njihovih meja. Poleg tega pa so globalizacijski dejavniki, kot so mednarodna trgovina, tuje naložbe in sodobne komunikacijske tehnologije, močno povečali možnosti za prekrivanje pristojnosti (Zerk 2010, 5).

Kot primer ukrepanja matičnih držav lahko vzamemo zakon *Alien Tort Claims Act* (v nadaljevanju: ATCA) iz leta 1789, ki je določal, da lahko ameriška sodišča obravnavajo pritožbe tujcev za delikte, storjene v nasprotju z Zakonom narodov, kjerkoli so bili le-ti storjeni. ATCA pa kljub temu še ne predstavlja ustreznega mehanizma za kriminalno odgovornost multinacionalk. Posamezniki so pred sodišča v ZDA pripeljali že več velikih korporacij, npr. Coca-Cola Company, The Gap, Royal Dutch/Shell Group in Chevron Corp, zaradi kršitev, kot so mučenje, prisilno delo ter druge hude kršitve človekovih pravic. Ti posamezniki na sodiščih niso uspeli kljub temu, da je sodna praksa potrdila, da se ATCA lahko uporablja za posameznike in korporacije. V prvem primeru Vrhovnega sodišča *Sosa vs. Alvarez*, kjer je sodišče odločalo na podlagi ATCA, je le-to zavzelo previden pristop k interpretaciji opredelitve področja tega zakona. Sodišče je poudarilo, da se ATCA lahko uporablja samo za relativno skromen nabor ukrepov za kršitve Zakona narodov. V opombi je sodišče pripomnilo še, da vzrok za ukrep v okviru ATCA vključuje upoštevanje tega, ali mednarodno pravo razširja obseg odgovornosti za kršitev norme za toženega storilca, če je tožena stranka korporacija (Choudhury 2005, 44).

7.2 DRŽAVE GOSTITELJICE

Zdi se, da imajo države tretjega sveta v gospodarskih odnosih z multinacionalkami veliko prednost, predvsem zaradi tega, ker imajo nadzor nad dostopom do svojega ozemlja. V ta dostop so vključeni notranji trgi, lokalna delovna sila, investicijske priložnosti, viri surovih materialov ter drugi viri, ki jih multinacionalke potrebujejo ali pa želijo. Iz tega vidika je pogajalska moč držav večja kot tista, ki jo imajo korporacije. Imajo pa te korporacije kapital, tehnologijo, vodstvene veščine, dostop do svetovnih trgov in druge vire, ki jih potrebujejo države, da bi dosegle gospodarski razvoj, ki si ga želijo (Tarzi 2014, 156).

Države gostiteljice so velikokrat ujete med dvema ognjema. Velike multinacionalke v njihovo državo prinesejo denar, razvoj in delovna mesta, po drugi strani pa lahko v državo prinesejo tudi kršitve človekovih pravic in sporne okoljske prakse. Države, ki gostijo podružnice multinacionalk, pa so lahko tudi sosterilke v kršitvah.

De Schutter (2004, 9) pravi, da ni primerno pričakovati, da bodo države gostiteljice skrbele za preprečevanje pojavljanja kršitev človekovih pravic na njihovem ozemlju, saj je država primarni kršitelj teh pravic in so kršitve multinacionalkam celo naložene. To se zgodi npr. z domačo zakonodajo, ki je lahko diskriminatorna pri zaposlovanju. Korporacije pa so lahko vpletene tudi v vladne zlorabe na drugačne načine. Tudi če država gostiteljica ni direktno vpletena v kršitve človekovih pravic, pa imajo njeni organi pogosto premalo sredstev za uveljavitev učinkovite zakonodaje ali pa jim manjka politične volje. Z učinkovito zakonodajo se namreč lahko dvigne nivo zdravstvenih in varnostnih razmer v delovnem okolju ali pa prepove diskriminacija na podlagi članstva v sindikatih.

Ampak poudarjam, da je to je le eden od vidikov. Države gostiteljice, ki se zavedajo prednosti, ki jih prinaša poslovanje multinacionalk in ki znajo unovčiti gospodarski razvoj, ki ga prinašajo, lahko tako tudi precej izboljšajo življenjski standard ljudi. Je pa seveda potrebno, da je država gostiteljica v svojih pogojih, ki jih podjetjem postavlja, realna in da podrobno pozna priložnosti in načine kako jih izkoristiti. Tudi podjetjem je v interesu, da imajo zdravo delovno silo, ki zadovoljno opravlja svoje delo.

Problematika prevzema odgovornosti za kršitve človekovih pravic s strani držav gostiteljic je večplastna in zato zelo zapletena. Kot v nadaljevanju piše De Schutter (2004, 10), v razmerah, ko države v razvoju nujno potrebujejo tuje investicije kot pogoj za gospodarsko rast, vlade nimajo niti interesa niti sredstev za spremljanje korporativnega vedenja.

Iz literature in razprav avtorjev je razvidno, da imajo velik pomen pri raziskovanju odgovornosti držav gostiteljic tuje neposredne investicije (FDI – *Foreign Direct Investment*). Le-te so proces, pri katerem prebivalci ene države (izvorna država – angl. *source country*) pridobijo lastništvo nad sredstvi druge države z namenom nadzora nad proizvodnjo, distribucijo in drugimi aktivnostmi podjetij v tej državi (Moosa 2002, 1).

Richards in drugi (2001, 221–224) opisujejo dve šoli, ki se ukvarjata s povezavo FDI in kršitvami človekovih pravic, in sicer:

- Liberalna neoklasična šola: Neoklasični ekonomisti vidijo gospodarski razvoj v kontekstu finančne in investicijske globalizacije. Gledano z njihovega vidika imajo države, ki izkoristijo priložnosti, ki jih FDI prinaša, hitrejšo gospodarsko rast. Države v razvoju, ki se želijo okoristiti z globalizacijo, morajo te priložnosti popolnoma izkoristiti. FDI namreč prinaša napredno tehnologijo in ustvarja delovna mesta. Multinacionalke lahko iz tega vidika vidimo tudi kot agente spremembe; kot tiste, ki razbijajo nadzor lokalnih monopolistov. Zaradi multinacionalk lahko države začnejo spreminjati zakonodajo, ki je koristila samo lokalnim interesnim skupinam in jo razširijo tako, da koristi tudi drugim. Gospodarske reforme, ki so pogojene s finančno liberalizacijo, prispevajo k modernizaciji in stabilizaciji političnega ter socialnega okolja držav v razvoju.
- Šola »odvisnosti«: Privrženci te teorije vidijo globalno finančno integracijo kot grožnjo gospodarskemu in socialnemu dobrobitu držav v razvoju. Teorija predstavlja kritiko neoklasični šoli. Obstaja več variacij te teorije, vendar so si vse enake v misli, da je mednarodni kapitalizem organiziran okoli izkoriščanja manj industrializiranih s strani bolj industrializiranih, s tem pa se vzdržuje dinamika globalnega kapitalističnega sistema. Če na zadevo gledamo s perspektive odvisnosti, si razvite ekonomije zagotovijo dominanco nad nerazvitimi skozi gospodarsko penetracijo, ta odnos pa je v celoti zasnovan na neenakovredni izmenjavi. Pomemben aspekt je tudi podkupovanje elit v državah v razvoju. Te elite namreč zanima neenak razvoj, saj imajo v tem največ dobička. Ker veliki investitorji grozijo z izhodom svojega poslovanja iz države, pa le-te ne želijo spremeniti davčne in delavske zakonodaje, da ne bi izgubile neposrednih investicij.

Države gostiteljice, ki so ratificirale obstoječe pogodbe, ki se navezujejo na človekove pravice, morajo le-te spoštovati in posameznike ščititi pred kršitvami znotraj njihovih pristojnosti, ne

samo pred državnimi aparati, temveč tudi pred poslovnimi subjekti. Države pa se teh odgovornosti ne zavedajo v popolnosti, sploh tistih, ki se tičejo podjetij. Tiste države gostiteljice, ki pa niso ratificirale pogodb, pa seveda nimajo korelacijskih dolžnosti. V tem primeru te države najverjetneje ne bi podpisale niti neke nove krovne pogodbe, zato je nalaganje novih obveznosti takim državam gostiteljicam nepotrebno in irelevantno (Ruggie 2014, 62–63).

V kolikor pa bi se pričela razvijati krovna zakonodaja na področju družbene odgovornosti podjetij menim, da bi lahko vidik države gostiteljice zanemarili, saj bi bila primarna odgovornost podeljena podjetju samemu. Tako se izognemo vsem dvomom, ki jih navaja avtor Ruggie. Države gostiteljice bi bile v tem primeru odgovorne zgolj za nadzor družbeno odgovornega ravnanja.

7.3 ZAKONODAJA MATIČNE DRŽAVE: PRIMER NIZOZEMSKÉ

Februarja 2015 je v Bruslju potekal Forum zainteresiranih strani o družbeni odgovornosti podjetij. Na njem so sodelovale vlade, mednarodne organizacije, civilna družba ter podjetja. Družbena odgovornost podjetij je namreč tema, ki se razteza na več področij različnih politik in ima pomembno vlogo pri zagotavljanju trajnostne gospodarske rasti ter blaženju socialnih in okoljskih učinkov poslovanja podjetij v EU ter v svetu. Forum je sprejel pomembne zaključke, ki naj bi bili tudi podlaga za novo strategijo EU na področju družbene odgovornosti in katerih naj bi se držala podjetja, ki imajo sedeže v EU. Nekaj pomembnih zaključkov je sledečih:

- Za evropska podjetja, ki poslujejo v državah s šibkimi vlada, mora EU omogočiti mehanizme in dialog z državo ter podjetjem za omejitev korupcije.
- Ko podjetja poslujejo v državah v razvoju, je pomembno, da njihove pobude dopolnjujejo (ne nadomeščajo) razvoj lokalne kulture družbene odgovornosti.
- EU mora implementirati UNGP (*United Nations Guiding Principles*) v vse svoje dejavnosti in spodbujati njihovo izvajanje med evropskimi podjetji.
- Pravna sredstva so hrbtenica varstva človekovih pravic. EU trenutno trpi za pomanjkanjem te hrbtenice (CSR Forum 2015).

EU na več načinov spodbuja odgovorno ravnanje podjetij, ki imajo sedež znotraj njenih meja. Glede na to, da nima pripravljene krovne zakonodaje, ki bi urejala družbeno odgovorno poslovanje podjetij zunaj njenih meja, pa je takšna regulacija v rokah držav članic.

Kot primer države in njene ureditve na zadevnem področju bom uporabila Nizozemsko. Nizozemska nacionalna politika družbene odgovornosti se usklajuje med Ministrstvom za gospodarstvo ter Ministrstvom za trgovino in razvoj. Prvo izmed dveh se ukvarja s politiko družbene odgovornosti s poudarkom na nacionalni politiki, drugo pa s poudarkom na mednarodni politiki družbene odgovornosti. Za nekatera specifična vprašanja pa je odgovorno tudi Ministrstvo za socialne zadeve in zaposlovanje. Leta 2013 je nizozemska vlada sprejela policy paper »CSR pays off«, pripravili pa so tudi nacionalni akcijski načrt o podjetjih in človekovih pravicah. Vlada deluje kot pomemben spodbujevalec družbene odgovornosti in implementira različne instrumente politike. Pričakuje namreč, da njihova podjetja, ne glede na to, kje poslujejo, spoštujejo smernice OECD za multinacionalna podjetja, vzpostavili pa so tudi merila za transparentnost (Peer Review Report 2013).

7.3.1 NIZOZEMSKA IN ČLOVEKOVE PRAVICE

V svojem nacionalnem akcijskem načrtu so zapisali, da država spodbuja poslovno skupnost k spoštovanju človekovih pravic. Cilj je preprečiti njihovo zlorabo neposredno s strani podjetij ali skozi dobavne verige podjetij. Kot glavne točke njihovega načrta so navedli: usklajenost politik, pojasnjevanje skrbnega pregleda, preglednost in poročanje ter sredstva za povrnitev škode (Nacionalni akcijski načrt za podjetja in človekove pravice 2014).

Veliko človekovih pravic je zapisanih že v prvem poglavju nizozemske Ustave; to so pravice, ki jih poznamo kot temeljne. 1. člen Ustave tako določa, da se vse osebe na Nizozemskem v enakih okoliščinah obravnava enako. Država je prav tako podpisnica več mednarodnih sporazumov o človekovih pravicah, katerih večina izhaja iz Splošne deklaracije o človekovih pravicah. Poleg splošne deklaracije je podpisnica še devetih takšnih mednarodnih sporazumov. V primeru kršitev pa ima na voljo več pritožbenih organov, in sicer Nizozemski inštitut za človekove pravice, nacionalnega Varuha človekovih pravic, nacionalnega Varuha otrokovih pravic ter Organ za varstvo podatkov (Strani Nizozemske vlade 2016).

Nizozemska spoštuje monistično doktrino⁷, zato se mednarodne človekove pravice uporabljajo neposredno in tako samodejno sestavljajo del njihovega pravnega reda. Zato ni nujno, da bi bile te pravice ločeno prenesene v nizozemsko Ustavo. Ob revidiranju le-te leta 1983 je bila posebna pozornost namenjena prav človekovim pravicam. Prvo poglavje Ustave, ki ga sestavlja 23

---

⁷ Monistična doktrina sprejema dejstvo, da nacionalni in mednarodni pravni red skupaj tvorita enost. Nacionalna pravna pravila in mednarodna pravila, sprejeta s strani države, skupaj ugotavljajo zakonitost in nezakonitost storjenih dejanj.

členov, je sedaj namenjeno temeljnim človekovim pravicam in se izrecno ukvarja z varovanjem le teh. Ustava med drugim priznava državljsanske in politične pravice, kot so pravica do nediskriminacije, svoboda veroizpovedi, svoboda izražanja, pravica do združevanja in pravica do zbiranja, pravica do zasebnosti ter pravica do svobode. Nekaj določb nalaga državi, da spodbuja več socialnih in ekonomskih pravic, kot so zaposlovanje, čisto okolje, zdravje in izobraževanje. Realizacija teh določb pa je odvisna od socialno-ekonomskega razvoja in političnih odločitev države (ICJ 2010, 5–6).

Nizozemska ima področje človekovih pravic urejeno pregledno in ima postavljene prioritete, po katerih se ravna. Glede na to, da se pravice, ki so priznane z mednarodnimi pogodbami uporabljajo neposredno, je učinkovitost mednarodnih pogodb še znatnejša.

7.3.2 PRAVNI OKVIR ZA KAZENSKO ODGOVORNOST PODJETIJ

Od leta 1951 in začetka izvajanja Zakona o gospodarskih kaznivih dejanjih se priznava, da korporacije lahko storijo gospodarski kriminal in so kot take predmet nizozemskega kazenskega prava. Koncept se je v vsem tem času do danes še razširil, pregon podjetij pa je sedaj možen za vsa kazniva dejanja. 51. člen nizozemskega Kazenskega zakonika namreč določa, da se v primeru kaznivih dejanj, storjenih s strani pravnih oseb, lahko sproži postopek zoper samo pravno osebo ali pa zoper agenta, ki je deloval v njenem imenu. Posledično so korporacije lahko kazensko odgovorne za kazniva dejanja. Kazenski zakonik pa določa tudi, da se odgovornost korporacije lahko pojavi tudi v primeru sokrivde ali pa pomoči in napeljevanja pri izvršitvi zločina. Pregon pravnih oseb se večinoma nanaša na gospodarski kriminal ali kazniva dejanja zoper okolje, ki so lahko tudi ohlapno povezana s človekovimi pravicami, npr. pravica do lastnine, zdravja in čistega okolja (ICJ 2010, 7).

Zakon o mednarodnih kriminalnih zločinih iz leta 2003 je vključen v nizozemski pravni sistem v skladu z Rimskim statutom Mednarodnega kazenskega sodišča.⁸ Na podlagi tega zakona se lahko priznajo glavni mednarodni zločini. Genocid, zločini proti človečnosti, vojni zločini in kaznivo dejanje mučenja so bili kodicirani kot kazniva dejanja v skladu z nizozemsko zakonodajo. Za vse te zločine so lahko kazensko odgovorne tudi korporacije. V nizozemskem kazenskem pravu, tako kot v večini drugih pravnih sistemov, mora javno tožilstvo dokazati dve

---

⁸ Rimski statut Mednarodnega kazenskega sodišča je dokument, ki ga je 17. julija 1998 v Rimu podpisalo sto dvajset držav. S statutom je bilo ustanovljeno Mednarodno kazensko sodišče. Statut določa, da mora država izvajati kazensko jurisdikcijo zoper tiste, ki so odgovorni za mednarodne zločine. Mednarodno kazensko sodišče posreduje zgolj v primeru, ko država ni zmožna ali pa ni pripravljena izvesti preiskave oz. preganjati storilcev (MZZ 2008, 3).

stvari: *actus reus* – izvršitev kriminalnega dejanja in *mens rea* – stanje duha toženega. To velja tako za fizične kot za pravne osebe (ICJ 2010, 7–8).

Ali se kaznivo dejanje lahko pripiše pravni osebi, je odvisno od primera do primera. Zahtevan *mens rea* lahko pripišemo pravnim osebam s poudarkom na *mens rea* fizičnih oseb, ki delajo v korporaciji. Ali je stanje duha zaposlenih mogoče pripisati pravni osebi, pa je odvisno predvsem od notranje organizacije, kot so tudi naloge, odgovornosti in pristojnosti fizičnih oseb, ki so njeni zaposleni. Najnovejše sodne prakse predlagajo, da ni nujno iskanje *mens ree*; obsodba se lahko pojavi tudi na podlagi nekaterih poslovnih praks, iz katerih izhaja namen. Korporacije velikokrat ne sodelujejo neposredno v kriminalnih dejavnostih, lahko pa sodelujejo kot sotorilci dejanjem, ki jih storijo npr. stranke ali pa poslovni partnerji (ICJ 2010, 8).

7.3.3 OVIRA: PRAVNA STRUKTURA MULTINACIONALKA

Veliko primerov kršitev človekovih pravic je povezanih z multinacionalnimi korporacijami, ki imajo zapletene pravne strukture. V interesu žrtev pa je, da je matična družba odgovorna za dejanja svoje podružnice. Pri podružnicah namreč pogosto primanjkuje pristojnosti za njihov pregon, prav tako pa ima matična družba več sredstev za vračilo storjene škode. Če nizozemsko podjetje ustanovi podružnico v tuji državi, je stanje enostavno. Podružnica postane neposredno prisotna v državi gostiteljici, ne šteje pa se kot samostojna pravna oseba. Tako se lahko v primeru kršitev te podružnice podajo zahtevki proti matični družbi, če ob strani pustimo vprašanje pristojnosti. Multinacionalke pa pogosto ustvarjajo pravno ločena podjetja, tj. hčerinske družbe. Hčerinska družba je ustanovljena po pravu tuje države, a pod nadzorom matične družbe. Po nizozemskem pravu se matična družba opredeli kot pravna oseba z uradnim sedežem na Nizozemskem, ki ima nadzor nad lastništvom delnic podjetja v tujini, na podlagi katerih lahko izvaja odločilen nadzor poslovne dejavnosti podjetja v tujini. Na splošno delujejo hčerinske družbe kot samostojne pravne osebe in so torej same odgovorne za svoje ravnanja. Kot splošno pravilo doktrine omejene odgovornosti torej sledi, da matična družba preprosto ne more biti odgovorna za dejanja svojih hčerinskih družb (ICJ 2010, 16).

Najbolj pomembno podlago za pristojnosti predstavlja ozemlje, kljub temu pa v nizozemski zakonodaji obstaja več možnosti za uresničevanje ekstrateritorialne pristojnosti. Nizozemsko vrhovno sodišče je namreč odločilo, da se določbe o teh pristojnostih nanašajo tudi na pravne entitete. Tako se vsebina med 3. in 7. členom Kazenskega zakonika nanaša tudi na kazniva dejanja korporacij. Najbolj relevanten dokument v zvezi z ekstrateritorialno pristojnostjo je

Uredba Sveta 44/2001⁹, imenovana tudi Bruseljska uredba, ki se neposredno uporablja v državah članicah EU. Kadar se zahtevek zaradi neprimerne obnašanja hčerinske družbe v tujini vložijo neposredno zoper matično družbo, ustanovljeno na Nizozemskem, se lahko pristojnost nizozemskih sodišč določi s prebadanjem skozi tančico omejene odgovornosti podjetij¹⁰ na podlagi 2. člena Uredbe 44/2001. Ta člen določa, da se mora osebam soditi v isti državi članici, kjer imajo stalno prebivališče. V primeru, da se tančica odgovornosti podjetja ne da predreti, mora žrtev podati zahtevo zoper hčerinsko družbo (ICJ 2010, 19–23).

7.4 SHELL, NIGERIJA IN ČLOVEKOVE PRAVICE

Royal Dutch Shell (Shell) je angleško-nizozemska multinacionalka. Glavni sedež ima na Nizozemskem. Če gledamo prihodke, je ta naftna in plinska družba največja v Evropi. Shell je s proizvodnjo nafte v delti Nigra, eni izmed regij v Nigeriji, pričel leta 1958. Ima dolgo zgodovino tesnega sodelovanja z nigerijsko vlado, ki pomaga pri nasprotovanju ljudstva, ki ga moti prisotnost multinacionalke v regiji (CCR 2009).

Novembra 2008 so štirje kmetje iz Nigerije vložili tožbo zoper Royal Dutch Shell, tj. matičnemu podjetju, ter njeni hčerinski družbi SPDC (*Shell Petroleum Development Company*) pred Okrožnim sodiščem v Haagu. Tožbe so se nanašale na več naftnih razlitij v delti Nigra v letih 2005 in 2006, zaradi katerih so imeli kmetje ogroženo preživetje. Tožbo proti SPDC so vložili zaradi malomarnosti povzročanja ali preprečevanja onesnaževanja, proti matični družbi pa zato, ker hčerinski družbi ni preprečila njene malomarnosti. Kmetje so zato zaprosili nizozemsko sodišče, da poda obtožnico tako proti matični kot hčerinski družbi, jim naroči očiščenje onesnažene zemlje in vode ter jih prisili v sprejetje ukrepov za preprečevanje novih uhajanj in drugih okoljskih škod (Van Dam 2016, 2).

V Amnesty International (2009, 5) so zapisali, da v Nigeriji sicer imajo zakone in pravilnike, ki od podjetij zahtevajo upoštevanje mednarodno priznanih standardov kot tudi zakone in pravilnike za zaščito okolja, a se v veliko primerih zatakne prav pri njihovem izvrševanju. Vladne agencije, ki so zadolžene za izvrševanje zakonodaje, se pokažejo kot neučinkovite, v

---

⁹ Uredba Sveta (ES) št. 44/2001 z dne 22. decembra 2000 o pristojnosti in priznavanju ter izvrševanju sodnih odločb v civilnih in gospodarskih zadevah.

¹⁰ Ta doktrina izhaja iz tradicionalnih načel običajnega korporativnega prava. "Tančica podjetja" je metaforično sklicevanje na omejeno odgovornost delniške družbe. Prebadanje te tančice pomeni, da se obveznosti družbe obravnavajo kot obveznosti njenih delničarjev, kar se sicer ne zgodi pogosto.

nekaterih primerih pa tudi pristranske in kompromitirane s konflikti interesov. Problem se pokaže tudi v tem, da je nigerijska vlada dala naftnim družbam oblast nad zadevami, ki imajo neposreden vpliv na človekove pravice, sama pa tega ni zmožna primerno nadzirati.

Ti primeri se nanašajo na morebitno odgovornost Shell-a, matične in hčerinske družbe, za onesnaževanje delte Nigra v Goi, Ogoniland, Riverstate; v Ikot Ada Odo, Akwa Ibom State in v Oruma, Bayelsa State. Ti primeri so posebni in jih ne smemo mešati z ostalimi primeri (Bodo) onesnaževanja Shella v Nigeriji. Decembra 2009 je nizozemsko okrožno sodišče odločilo, da je pristojno za obravnavo primerov tako zoper matično kot hčerinsko družbo. Skoraj dve leti kasneje pa je zavrnilo zahtevek tožečih, da naj sodišče naloži Shellu predajo dokumentov, ki bi jim lahko pomagali pri primeru. V januarju 2013 je okrožno sodišče izreklo končno sodbo, in sicer je zavrnilo vse štiri zahtevke proti Royal Dutch Shell in tri proti SPDC. Odobrilo je samo en zahtevek, in sicer za pomanjkljive ukrepe hčerinske družbe za preprečitev sabotaje. Shell je proti temu vložil pritožbo. Primeri so posebni ravno zaradi tega, ker je bilo v teh primerih prvič, da je zahodno sodišče odločilo, da je multinacionalna odgovorna za okoljsko škodo povzročeno v "nezahodni" državi. Na podlagi nigerijskega prava je nizozemsko sodišče naložilo nigerijski pravni osebi (SPDC) plačilo odškodnine nigerijskemu tožniku za nastalo škodo v Nigeriji. Ta odločitev kaže na to, da so pravne meje postale prepustne tudi takrat, ko gre za odgovornost podjetij (Van Dam 2016, 2).

Decembra 2015 je pritožbeno sodišče v Haagu izreklo svoje predhodne razsodbe v tem primeru. Tako kot okrožno sodišče je pritožbeno prav tako določilo, da je pristojno za razsojanje v pritožbah zoper matično in hčerinsko družbo ter da imajo tožniki, vključno z mednarodno nevladno organizacijo Friends of the Earth (niz. *Milieudéfensie*), pravico do tožbe. Pritožbeno sodišče pa je šlo še dlje; Shellu je namreč naložilo, da mora predati dokumentacijo, ki so jo zahtevali tožniki. Dokumentacija se je nanašala na vzdrževanje cevovodov za nafto (Van Dam 2016, 2).

Pritožbeno sodišče je svojo pristojnost za sojenje v teh primerih obrazložilo v dvostopenjski obrazložitvi, prav tako kot je to storilo okrožno sodišče. Kot prvo, svojo pristojnost utemeljuje glede na Bruseljsko uredbo. 2. člen Bruseljske uredbe namreč pravi, da morajo biti osebe, ki imajo stalno bivališče v eni izmed članic EU, tožene tudi pred sodiščem iste države. 60. člen pa pravi, da ima družba domicil tam, kjer ima svoj glavni sedež. Za obravnavo primera proti SPDC pa nizozemsko pritožbeno sodišče pristojnost sprejema na podlagi 7. člena nizozemskega Zakona o pravnem postopku, ki se nanaša na pluralnost obtožencev. Ta določba omogoča sodišču obravnavati primer proti obtožencu, ki ni v njihovi pristojnosti, če je primer povezan s

tožbo, v katerem je sodišče pristojno in je zaradi učinkovitosti sojenja smiselno skupno sojenje (Van Dam 2016, 3).

Nizozemska sodišča s svojimi odločitvami predstavljajo enega najbolj naprednih pristopov k postopnemu pripisovanju odgovornosti multinacionalkam za kršitve človekovih pravic. Njihove odločitve kažejo na to, da se koncept pristojnosti razširja in da je interpretacija pravnih podlag široka ter da lahko na ta način zaščitimo vsaj nekatere človekove pravice in primerno kaznujemo njihove kršitve. Van Dam (2016, 7) je zapisal tudi, da ima vse večji obseg "mehkega prava" in politik človekovih pravic v podjetjih obsežne posledice za pravne službe podjetij. Vse to pa vpliva tudi na način, s katerim podjetje rešuje spore z ljudmi. Pravni spori bi se po njegovem mnenju morali rešiti v najhitrejšem možnem času. Postopkovno ravnanje, kot je primer Shella, bi moralo biti zgolj izjema.

8 VLOGA MEDVLADNIH ORGANIZACIJ

8.1 TRISTRANSKA DEKLARACIJA ILO O NAČELIH ZA VEČNACIONALNA PODJETJA IN SOCIALNO POLITIKO

Mednarodna organizacija dela (ILO) je tristranska agencija Združenih narodov, ki jo sestavljajo vlade, delodajalci in predstavniki delavcev iz 187 držav sveta. ILO s svojim prispevkom določa standarde dela in oblikuje programe za spodbujanje dostojnega dela za ženske in moške. ILO je bila leta 1919 ustanovljena kot del Versajske mirovne pogodbe, ki je končala prvo svetovno vojno. Odražala naj bi prepričanje, da je univerzalen in trajen mir možno doseči le, če ta temelji na socialni pravičnosti. Ustava organizacije je bila zapisana s strani Komisije za delo, ki jo je ustanovila Mirovna konferenca. Gonilna sila ustanovitve ILO je bila varnost in različni humanitarni, politični ter gospodarski vidiki. Preambula Ustave ILO v skladu s tem pravi, da so se države pogodbenice vključile zaradi svojih čustev do pravičnosti in humanosti kot tudi z željo, da bi zagotovili trajen mir v svetu (--- 2016).

Tristranska deklaracija o načelih, ki se nanašajo na multinacionalke in socialno politiko (v nadaljevanju: deklaracija), je edini instrument ILO, ki podjetjem omogoča vodenje njihove socialne politike ter jim predstavlja vključujoče, odgovorne in trajnostne prakse na delovnem mestu. Deklaracija predstavlja globalen instrument, katerega so sooblikovale vlade, delodajalci

ter delavci iz celega sveta. Načela deklaracije so namenjena tako multinacionalkam kot vladam, delodajalcem in delavskim organizacijam, ki pokrivajo področja zaposlovanja, izobraževanja ter pogojev dela (ILO 2014).

Deklaracijo so izpogajali 16. novembra 1977, v njeni preambuli pa piše, da lahko multinacionalke pomembno prispevajo k spoštovanju temeljnih človekovih pravic. Pogosto se opisuje kot skupek načel in priporočil, katerih naj bi se na prostovoljni bazi držale vse ciljne skupine. Tako ima zelo širok obseg, saj se te smernice implementirajo v vseh državah pogodbenicah. Ne nanaša se samo na multinacionalke, temveč tudi na vsa ostala podjetja v teh državah, zato v njej tudi ni zapisane točne definicije in opredelitve multinacionalk. V svojem namenu pa spodbuja pozitiven prispevek, ki ga imajo lahko multinacionalke na gospodarski in socialni razvoj, obenem pa tudi na zmanjševanje in reševanje težav, ki jih povzročajo njihovo delovanje (Letnar Černič 2009, 26).

V uvodu tristranske deklaracije ILO je zapisano, da je delovanje multinacionalk v šestdesetih in sedemdesetih letih izzvalo intenzivne razprave, kot rezultat pa so se pojavila prizadevanja, da se pripravijo mednarodni instrumenti za urejanje njihovih ravnanj ter tudi da se opredelijo pogoji, znotraj katerih imajo odnose z državami gostiteljicami. Predvsem v državah v razvoju deklaracija zagotavlja smernice socialne politike v občutljivem in zelo zapletenem področju dejavnosti. Če bi vse strani, ki so podpisnice deklaracije, ta načela upoštevale, bi to znatno prispevalo h gospodarski rasti in socialnemu razvoju (Tristranska deklaracija ILO o načelih za večnacionalna podjetja in socialno politiko 2006, v).

8.1.1 CILJI IN NAČELA

Cilj tristranske deklaracije je dodatno spodbuditi pozitiven prispevek, ki ga lahko imajo multinacionalke na področju gospodarskega in socialnega napredka. Cilj pa je tudi zmanjšati in odpraviti težave, ki jih lahko povzročijo njihovo delovanje. Vsi cilji so tudi v skladu z resolucijo Združenih narodov in zagovarjajo ustanovitev novega mednarodnega gospodarskega reda ter tudi kasnejši razvoj znotraj Združenih narodov. Doseg cilja se bo nadalje spodbujal z ustreznimi zakoni, politikami in ukrepi vlad ter s sodelovanjem med vladami in organizacijami delodajalcev ter delavcev vseh držav, ki so deklaracijo sprejele (Tristranska deklaracija ILO o načelih za večnacionalna podjetja in socialno politiko 2006, 2).

Deklaracija je zapisana tako, da se posebej osredotoča na več različnih področij. Prvo izmed njih predstavlja zaposlovanje; znotraj tega področja pa se razdeli na še več področij, in sicer na spodbujanje zaposlovanja, enakost možnosti in obravnavanja ter varnost zaposlitve. Med drugim je v deklaraciji zapisano priporočilo, da naj bi si multinacionalna podjetja, še posebej, če delujejo v državah v razvoju, prizadevala za povečanje zaposlitvenih možnosti in povišanje standardov. Pri vsem tem pa naj bi upoštevala tudi politike zaposlovanja in splošnih ciljev vlade države, v kateri delujejo. Ob tem pa naj bi si prizadevala tudi za varnost zaposlitve ter razvoj podjetja. Pomembno je, da multinacionalke, ki vlagajo v države v razvoju, upoštevajo pomembnost uporabe tehnologij, ki prinašajo nova delovna mesta. Na drugi strani pa je odgovornost vlade države gostiteljice, da sprejema politike, ki spodbujajo enakopravno zaposlovanje in odpravo vsakršne diskriminacije na podlagi rase, barve kože, spola, veroizpovedi, političnega prepričanja, narodnosti ali socialnega izvora (Tristranska deklaracija ILO o načelih za večnacionalna podjetja in socialno politiko 2006, 4–5).

Drugo področje predstavlja usposabljanje. V deklaraciji je zapisano, da naj bi vlade držav, skupaj z vsemi zainteresiranimi stranmi, pripravile nacionalne politike za poklicno usposabljanje in usmerjanje, tesno povezane z zaposlovanjem. Znotraj tega okvira pa lahko tudi multinacionalke upravljajo svoje politike usposabljanja. Skozi svoje poslovanje pa morajo multinacionalke zagotoviti primerno usposabljanje za vse svoje delavce v državi gostiteljici na način, da zadovoljijo vse potrebe v podjetju z upoštevanjem razvojnih politik države. Najpomembnejši namen usposabljanja pa je razvoj splošno uporabnih znanj in spodbujanje različnih poklicnih priložnosti (Tristranska deklaracija ILO o načelih za večnacionalna podjetja in socialno politiko 2006, 6).

Pogoji dela in življenja so naslednje pomembno področje, ki ga pokriva tristranska deklaracija. To področje pa se razveja na plače, nadomestila in pogoje dela, minimalno starost ter varnost in zdravje. Prvi člen, ki je zapisan na področju pogojev dela in življenja, je, da plača, ki jo multinacionalka ponudi delavcu, ne sme biti nižja od tiste, ki jo ponujajo primerljivi delodajalci v državi. Ker pa v veliko primerih primerljivi delodajalci ne obstajajo, sploh če govorimo o poslovanju multinacionalk v državah v razvoju, pa je v deklaraciji zapisano, da mora multinacionalka zagotoviti najboljšo možno plačo, nadomestila in pogoje dela v okviru vladnih politik. Vse to je vezano na gospodarski položaj podjetja, vendar pa mora biti plača primerna za zadovoljenje osnovnih potreb delavcev in njihovih družin. Pomembno področje je tudi zagotavljanje minimalne starosti zaposlenih. Tako multinacionalke kot nacionalna podjetja morajo zagotoviti, da se spoštujejo minimalne starosti za vstop v delovno razmerje. Na ta način

se lahko učinkovito odpravijo in prepovejo najhujše oblike otroškega dela. Na področju zdravja in varnosti pa naj bi multinacionalke sodelovale z mednarodnimi organizacijami, ki se ukvarjajo s pripravo in sprejetjem mednarodnih standardov za varnost in zdravje (Tristranska deklaracija ILO o načelih za večnacionalna podjetja in socialno politiko 2006, 6–7).

Zadnje področje zadeva industrijske odnose. Znotraj le-teh se tristranska deklaracija osredotoča na svobodo združevanja in pravice do organiziranja, kolektivna pogajanja, posvetovanja, pregled pritožb ter reševanje industrijskih sporov. Multinacionalke morajo spoštovati standarde industrijskih odnosov, ki so primerljivi z ostalimi delodajalci v državi, njihovi delavci pa morajo imeti enake možnosti in pravice do ustanavljanja ter pridružitve k organizacijam po lastni izbiri kot delavci, zaposleni v nacionalnih podjetjih. Kadar države posebej spodbujajo tuje naložbe, te spodbude ne smejo vključevati nobenih omejitev glede svobode združevanja, pravice do organiziranja delavcev in kolektivnih pogajanj. Delavci, ki so zaposleni v multinacionalkah, morajo zato imeti pravico, da si v skladu z nacionalno zakonodajo sami izberejo organizacijo, ki jih bo zastopala v kolektivnih pogajanjih. Kolektivne pogodbe pa morajo vsebovati določbe za reševanje sporov, ki izhajajo iz njihove razlage in zagotavljajo medsebojno spoštovanje pravic ter dolžnosti. Kar se pa tiče reševanja industrijskih sporov, pa je zapisano, da si morajo tako multinacionalna kot nacionalna podjetja, skupaj s predstavniki in organizacijami delavcev, prizadevati za vzpostavitev prostovoljnega načina sprave. To je lahko npr. prostovoljna arbitražna. Vsi načini prostovoljne sprave pa morajo vključevati enako zastopanost delodajalcev in delavcev (Tristranska deklaracija ILO o načelih za večnacionalna podjetja in socialno politiko 2006, 7-10).

Cilji in načela, ki si jih zastavlja tristranska deklaracija ILO, so pomembni za razvoj pravičnega poslovanja multinacionalk v državah v razvoju. Deklaracija postavlja okvire, znotraj katerih naj bi družbe delovale, da zaščitijo delavce in doprinesejo h gospodarskemu razvoju države, v kateri poslujejo. Pomembno je, da so delavci zaščiteni in da s svojim poslovanjem multinacionalke ustvarjajo kakovostna in dolgotrajna delovna mesta, s pomočjo katerih se izboljša ekonomski status delavca in se mu omogoči dostojno življenje.

8.2 SMERNICE OECD ZA VEČNACIONALNE DRUŽBE

Smernice OECD za večnacionalne družbe predstavljajo najbolj obsežen nabor priporočil o odgovornem poslovnem ravnanju, ki jih podpirajo vlade različnih držav. Vlade, ki se držijo

smernic, stremijo k cilju spodbujanja in povečanja pozitivnih vplivov, ki jih lahko ima poslovanje multinacionalke v državi. Pozitivno lahko vplivajo na trajnostni razvoj in trajen socialni napredek. Smernice so priporočila vlad, naslovljena na multinacionalke, ki delujejo znotraj ali zunaj teh držav. Nudijo prostovoljna načela in standarde za odgovorno poslovno ravnanje na področjih, kot so zaposlovanje in industrijski odnosi, človekove pravice, okolje, razkritja informacij, boj proti podkupovanju, interes potrošnikov, znanost in tehnologija, konkurenca in obdavčenje. Smernice so bile prvič sprejete leta 1976, po tem pa so bile še 5-krat pregledane. S temi pregledi je bilo zagotovljeno, da še vedno predstavljajo vodilno orodje za spodbujanje odgovornega poslovnega obnašanja v spreminjajoči se pokrajini svetovnega gospodarstva. Najnovejša posodobitev se je zgodila v letu 2011 in je potekala z dejavnim sodelovanjem vseh zainteresiranih strani (OECD 2017).

Smernice OECD so zasnovane na prostovoljni bazi in jih ni mogoče pravno uveljavljati. Ker so prostovoljne in pravno nezavezujoče, tudi nimajo nobenih prednosti pred notranjimi predpisi in pravom določene države. V kolikor se smernice razlikujejo od notranjega prava države, morajo podjetja ubrati srednjo pot tako, da spoštujejo smernice in notranje predpise države. Pomembno je, da države spodbujajo svoja podjetja ter da odgovorno poslovno ravnanje prenesejo tudi v države v tujini, kjer poslujejo oz. imajo ustanovljene podružnice in hčerinske družbe. Ker gre za primere dobre prakse, se pričakuje, da podjetja takšno odgovorno poslovanje prenesejo na vse svoje enote. Temu primerno so smernice uporabne tudi za mala in srednja podjetja (Smernice OECD za večnacionalne družbe 2011, 7–8).

Bohinc pojasni, da v kolikor pride do trka med Smernicami OECD in notranjim pravom, morajo družbe poiskati načine, da upoštevajo zapisana načela, a ob tem ne smejo kršiti notranjega prava. Lahko pa se pojavijo okoliščine, ko to ni izvedljivo. O tem pa v Smernicah OECD ni zapisanega nič (--- 2016, 148).

8.2.1 SESTAVA IN VSEBINA SMERNIC

Dokument je sestavljen iz dveh delov. Prvega sestavlja opis priporočil, ki jih Smernice navajajo in je zato razdeljen na več podpoglavij. Najprej so opisane zasnove in načela Smernic, temu pa sledijo splošne politike. V splošnih politikah je kot prvo zapisano, da morajo podjetja v celoti upoštevati uveljavljene politike v državah, kjer poslujejo, in mnenja drugih deležnikov. S svojim delovanjem pa morajo prispevati h gospodarskemu, okoljskemu in družbenemu napredku, da se na ta način doseže trajnostni razvoj. Spodbujati morajo razvoj lokalnih zmogljivosti na podlagi tesnega sodelovanja z lokalno skupnostjo ter razvoj človeškega

kapitala. Pomembno pa je tudi, da ne izvajajo diskriminatornih in disciplinskih praks proti delavcem ter da se odpovejo neprimernemu vmešavanju v lokalno politiko (Smernice OECD za večnacionalne družbe 2011, 9–10).

8.2.2 ČLOVEKOVE PRAVICE

Tretje podpoglavje predstavlja razkrivanje, četrto pa človekove pravice. Gre za zelo pomembno poglavje, ker je odnos, katerega naj bi imele multinacionalke do človekovih pravic, zelo široko interpretiran. V Smernicah OECD so zapisana konkretna in jasna vodila. Tako je v začetku zapisano, da države morajo ščititi človekove pravice. Odgovornost podjetij pa je zapisana v več alinejah. Multinacionalke morajo spoštovati človekove pravice in preprečevati njihove kršitve. V okviru svojih dejavnosti morajo torej preprečevati, da povzročajo škodljive vplive ali da prispevajo k škodljivim vplivom na človekove pravice. Podjetje si mora prizadevati za načine, kako preprečiti ali olajšati škodljive vplive na človekove pravice, ki so neposredno povezani z njihovim poslovanjem, izdelki ali storitvami. Zavezati se morajo tudi k vodenju politike, ki spoštuje človekove pravice, ter skrbnemu pregledovanju svojega poslovanja glede spoštovanja človekovih pravic. V skladu s svojimi zmožnostmi pa morajo z zakonitimi procesi zagotavljati zmanjšanje oz. morajo sodelovati pri zmanjšanju škodljivih vplivov na človekove pravice, kadar odkrijejo, da so sama povzročila te vplive ali prispevala k njihovem nastanku (Smernice OECD za večnacionalne družbe 2011, 13).

V smernicah OECD je področje človekovih pravic konkretno opredeljeno. So pa, kot sem zapisala že v uvodu, nezavezujoče in služijo bolj kot primeri dobre prakse. Tako so tudi znotraj teh smernic okviri spoštovanja človekovih pravic s strani multinacionalk dobro postavljeni, a so izpostavljeni volji samega podjetja. Le-to jih lahko spoštuje ali ne. Vlade držav pa imajo v teh smernicah podlago za spodbujanje odgovornega ravnanja podjetij na njihovem ozemlju.

8.2.3 OSTALA PODROČJA

Peto poglavje piše o zaposlovanju in razmerjih med delodajalci in delojemalci. Znotraj tega poglavja so opredeljene pravice delavcev do organiziranja in sindikalnega delovanja po lastni izbiri. Pomemben je tudi učinkovit boj proti odpravi najhujših oblik otroškega dela ter popolni odpravi vseh oblik prisilnega ali obveznega dela. Podjetje pa mora pri svojem poslovanju voditi načelo enakih priložnosti in obravnave pri zaposlovanju. Svojih delavcev ne smejo razlikovati na podlagi rase, barve kože, spola, veroizpovedi, političnega prepričanja, narodne pripadnosti ali družbenega izvora oz. kakšnega drugega statusa. Tako v interesu države kot podjetja pa mora

biti, da podjetje pri svojem poslovanju v kar največjem obsegu zaposluje lokalne delavce (Smernice OECD za večnacionalne družbe 2011, 14–15).

Naslednje obravnavano področje je okolje. Podjetja naj bi vzpostavila in ohranila sistem okoljskega upravljanja, obenem pa naj bi zbirala in vrednotila ustrezne ter pravočasne informacije o vplivih njihovih dejavnosti na okolje, zdravje in varnost. Posledično naj bi javnosti ter delavcem sporočala ustrezne, merljive in preverljive ter pravočasne informacije o mogočih vplivih dejavnosti podjetja na vsa ta področja in se zavezala, da bodo ustrezno in pravočasno obveščala skupnosti, na katere neposredno vplivajo njihove dejavnosti (Smernice OECD za večnacionalne družbe 2011, 16–17).

Boj proti podkupovanju, jemanju podkupnin in izsiljevanju je opisan v sedmem poglavju. V skladu s Smernicami OECD (2011, 18) podjetja: »/.../ ne smejo neposredno ali posredno ponujati, obljubljeni, dajati ali zahtevati podkupnine ali neprimerne prednosti, da bi pridobila ali ohranila posel ali drugo nedopustno prednost«. V nadaljevanju je zapisano, da ne smejo ne ponujati, obljubljeni ali dajati nedovoljene denarne ali druge koristi javnim uslužbencem ali zaposlenim pri poslovnih partnerjih.

V osmem poglavju so zapisani interesi potrošnikov. Kot je bilo zapisano že uvodoma, naj bi podjetja poslovala v skladu s prakso poštenega poslovanja, trženja in oglaševanja ob zagotavljanju razumnih ukrepov za kakovost in zanesljivost blaga in storitev, ki jih tržijo. Zelo pomembno je, da podjetja predstavijo točne, preverljive in jasne podatke tako, da se potrošniki lahko temu primerno odločijo. V zadnjih časih pa je velikega pomena tudi to da, podjetja spoštujejo zasebnost potrošnikov in ukrepajo za zagotovitev varstva osebnih podatkov (Smernice OECD za večnacionalne družbe 2011, 20).

V prvem delu so opisana še področja znanosti in tehnologije, konkurence in davkov. Multinacionalke si morajo v svojem delovanju prizadevati, da so njihove dejavnosti usklajene s politiko razvoja znanosti in tehnologije ter z načrti v državah, v katerih poslujejo. S svojim prispevkom lahko namreč veliko doprinesejo na tem področju. Na področju konkurence naj bi podjetja izvajala svoje dejavnosti na način, da so skladne z vso veljavno zakonodajo in predpisi o konkurenci, vse to ob upoštevanju konkurenčnega prava. Kot zadnje podpoglavje so zapisane še smernice o davkih. Podjetja prispevajo k javnim financam držav gostiteljic tako, da pravočasno izpolnjujejo svoje davčne obveznosti. Pomembno je, da se držijo davčne zakonodaje države, v kateri poslujejo, in da obravnavajo upravljanje davkov ter davčno

skladnost kot pomembna elementa svojega nadzora (Smernice OECD za večnacionalne družbe 2011, 21–23).

8.2.4 POSTOPKI IZVAJANJA SMERNIC OECD ZA VEČNACIONALNE DRUŽBE

Izvajanje Smernic je predvideno z ustanovitvijo nacionalne kontaktne točke (v nadaljevanju: NKT). S tem se poveča tudi učinkovitost s spodbujevalnimi aktivnostmi, obravnavanjem poizvedb in sodelovanjem pri reševanju vprašanj. NKT sodelujejo takrat, ko se v državi pojavi vprašanje glede Smernic OECD. NKT v Sloveniji se nahaja v prostorih Ministrstva za gospodarski razvoj in tehnologijo. Za izvajanje Smernic je pomemben tudi Odbor za investicije, ki redno ali na zahtevo pridružene države skrbi za izmenjavo mnenj o zadevah, ki so znotraj okvirov Smernic, skrbi pa tudi za izmenjavo izkušenj, pridobljenih med njihovim uveljavljanjem. Odbor pa je pomemben tudi zaradi tega, ker sodeluje z nepridruženimi državami glede teh zadev z namenom, da bi spodbudili odgovorno poslovanje po celem svetu in zagotovili enakovredne pogoje. Odbor ne deluje sam, periodično namreč pozove Svetovalni odbor za podjetja in industrijo pri OECD (BIAC), Sindikalni svetovalni odbor pri OECD (TUAC), OECD Watch in druge mednarodne partnerje, da izrazijo svoja stališča o zadevah, ki jih zajemajo Smernice (Smernice OECD za večnacionalne družbe 2011, 27–28).

8.3 SMERNICE ORGANIZACIJE ZDRUŽENIH NARODOV ZA SPOŠTOVANJE ČLOVEKOVIH PRAVIC V GOSPODARSTVU - »VAROVATI, SPOŠTOVATI IN POMAGATI«

Leta 2004 je podkomisija Komisije OZN za človekove pravice pripravila niz osnutkov norm o odgovornosti multinacionalnih družb in drugih podjetij na področju človekovih pravic. Delovali so v smeri, da bi bile te norme za podjetja enako zavezujoče v skladu z mednarodnim pravom človekovih pravic, kot so zavezujoče za države. Komisija je takrat zavrnila osnutek dokumenta in naložila generalnemu sekretarju OZN, da imenuje posebnega predstavnika, ki bo uspel premostiti zastoj in pojasnil vlogo ter odgovornosti držav, podjetij in drugih družbenih akterjev v krogih poslovanja in človekovih pravic. Ta posebni predstavnik je postal harvardski profesor John Ruggie (United Nations 2010, 1).

V letu 2008 je John Ruggie po treh letih raziskovanja in posvetovanj z vladami, podjetji in civilno družbo ugotovil, da je eden od razlogov, zaradi katerega ne dosežemo napredka na

področju človekovih pravic in podjetij, manko osrednje točke, okvira, ki bi pojasnil odgovornosti vseh akterjev in postavil temelj, na katerem bi lahko gradili ukrepe. Posebni predstavnik je junija 2008 predstavil svoj okvir oz. smernice Svetu za človekove pravice.

Okvir, ki se imenuje "varovati, spoštovati in pomagati", sloni na treh stebrih:

- Prvi je dolžnost države, da prepreči kršitve človekovih pravic s strani tretjih akterjev. Med te akterje so šteta tudi podjetja, kršitve pa lahko prepreči z ustreznimi politikami, uredbami in sojenji.
- Drugi steber je odgovornost podjetij, da spoštujejo človekove pravice, kar pomeni, da delujejo s potrebno skrbnostjo na način, da se izognejo posegom v pravice drugih.
- Tretji steber predstavlja večji dostop žrtev do učinkovitih pravnih sredstev tako sodnih kot izvensodnih.

Svet za človekove pravice je te smernice soglasno potrdil¹¹. Prvič v zgodovini je medvladni odbor ZN sprejel vsebinsko stališče o vprašanju človekovih pravic in delovanju podjetij (United Nations 2010, 1–2).

8.3.1 PRVI STEBER: DOLŽNOST DRŽAVE, DA VARUJE ČLOVEKOVE PRAVICE

Kot prvo temeljno načelo dolžnosti države je v Smernicah zapisano: »Države morajo na svojem ozemlju in/ali na ozemlju pod svojo pristojnostjo zagotoviti, da tretje strani, tudi gospodarski subjekti, ne kršijo človekovih pravic. Treba je preprečiti, preiskati in kaznovati takšne kršitve ter zagotoviti odškodnino zanje z učinkovitimi strategijami, zakonodajo, predpisi in sodnimi postopki« (MZZ – Smernice za spoštovanje človekovih pravic v gospodarstvu 2011, 3). Države torej niso pristojne samo za to, da na svojem ozemlju storijo vse, da preprečijo kršitve človekovih pravic, ampak tudi za to, da v primeru kršitev učinkovito posredujejo in kaznujejo kršitelje. Državna raven je velikega pomena, da se zagotovi primarna varnost vseh človekovih pravic. V nasprotnem primeru je država sokrivec pri kršitvah.

Kot drugo temeljno načelo pa je zapisano: »Države morajo jasno izraziti pričakovanje, da bodo vsi gospodarski subjekti s sedežem na njihovem ozemlju in/ali na ozemlju pod njihovo pristojnostjo spoštovali človekove pravice v celotnem poslovnem procesu« (MZZ – Smernice

---

¹¹ Svet OZN za človekove pravice je 16. junija 2011 sprejel Smernice z resolucijo 17/4.

za spoštovanje človekovih pravic v gospodarstvu 2011, 4). Države lahko to storijo z različnimi ukrepi, ki jasno naznanjajo namero države, da morajo gospodarski subjekti, ki poslujejo na njihovem ozemlju, spoštovati človekove pravice. Ukrepi, ki jih lahko sprejmejo, pa niso vezani samo na ozemlje neke države, ampak posegajo tudi v tujino.

8.3.2 DRUGI STEBER: ODGOVORNOST GOSPODARSKIH SUBJEKTOV ZA SPOŠTOVANJE ČLOVEKOVIH PRAVIC

Tako kot države so seveda tudi gospodarski subjekti odgovorni za spoštovanje človekovih pravic. Za doseg cilja je zelo pomembno, da obe strani sodelujeta in usklajujeta svoje ukrepe. Tako so tudi pri drugem stebru jasno zapisana temeljna načela, katerih naj bi se gospodarski subjekti pri svojem poslovanju držali in jih spoštovali. Kot prvo temeljno načelo je zato zapisano: »Gospodarski subjekti morajo spoštovati človekove pravice. To pomeni, da se morajo izogibati njihovim kršitvam in reševati problem negativnega vpliva na spoštovanje človekovih pravic, če so pri njemu soudeleženi« (MZZ – Smernice za spoštovanje človekovih pravic v gospodarstvu 2011, 9). Gospodarski subjekti torej morajo spoštovati človekove pravice kjerkoli poslujejo in te pravice morajo biti univerzalne. Zapisano pa je tudi, da morajo reševati probleme negativnega vpliva na spoštovanje človekovih pravic, kar pomeni, da morajo delovati tudi preventivno in se odzvati na kršitve, ki jih povzročajo drugi akterji.

»Odgovornost gospodarskih subjektov za spoštovanje človekovih pravic se nanaša na mednarodno priznane človekove pravice – minimalno razumljene v obsegu, ki jih določa Mednarodna listina o človekovih pravicah, ter kot načela glede temeljnih pravic, opredeljena v Deklaraciji Mednarodne organizacije dela o temeljnih načelih in pravicah iz dela« pa je drugo temeljno načelo tega stebra (MZZ – Smernice za spoštovanje človekovih pravic v gospodarstvu 2011, 9). Spekter pravic, ki jih morajo spoštovati gospodarski subjekti, je torej, kot predvidevajo Smernice, obširen. V obzir je treba vzeti tudi različne okoliščine in področja ter postopke takrat še podkrepiti.

Tretje izmed najpomembnejših načel je odgovornost gospodarskih subjektov glede spoštovanja človekovih pravic, zaradi česar ne smejo negativno vplivati na človekove pravice s svojimi dejavnostmi. Nikakor pa ne smejo prispevati k takšnim vplivom in jih morajo odpraviti takoj, ko se pojavijo. Prav tako morajo skušati preprečiti ali zmanjšati tiste negativne vplive na človekove pravice, ki so prek njihovih poslovnih odnosov neposredno povezani z njihovim poslovanjem, izdelki ali storitvami, tudi če niso sami prispevali k takšnim vplivom. »Odgovornost za spoštovanje človekovih pravic imajo vsi gospodarski subjekti ne glede na

svojo velikost, sektor, okoliščine poslovanja, lastništvo in strukturo. Kljub temu pa sta lahko obseg in teža ukrepov, s katerimi gospodarski subjekti izpolnjujejo to odgovornost, različna glede na omenjene dejavnike in glede na resnost negativnih vplivov gospodarskega subjekta na človekove pravice« (MZZ – Smernice za spoštovanje človekovih pravic v gospodarstvu 2011, 10).

V zadnjem temeljnem načelu so zapisane politike in postopki, ki jih morajo gospodarski subjekti uporabljati za izpolnjevanje odgovornosti za spoštovanje človekovih pravic. Vse te politike in postopki pa so odvisni od njihove velikosti in okoliščin, v katerih poslujejo. Gospodarski subjekti morajo spoštovati tudi strategijo in pravila, s katerimi se zavežejo k izpolnjevanju svoje odgovornosti za spoštovanje človekovih pravic kakor tudi postopkov v zvezi s spoštovanjem človekovih pravic, s pomočjo katerih prepoznajo, preprečujejo in zmanjšujejo svoje negativne vplive na človekove pravice ter o njih poročajo. Spoštovati pa morajo tudi postopke, ki omogočajo popravo negativnih vplivov na človekove pravice tako tistih, ki so jih povzročili sami, kot tistih, h katerim so prispevali (MZZ - Smernice za spoštovanje človekovih pravic v gospodarstvu 2011, 10).

V Smernicah so poleg temeljnih načel natančno opredeljena tudi izvedbena načela za vsak steber posebej. Tako Smernice predstavljajo natančno razdelano podlago za delovanje gospodarskih subjektov v skladu s spoštovanjem človekovih pravic.

8.3.3 TRETJI STEBER: DOSTOP DO PRAVNIH SREDSTEV

Pri tretjem stebru je v Smernicah zapisano samo eno temeljno načelo, in sicer: »Države morajo kot del svoje dolžnosti varovanja pred kršitvami človekovih pravic pri poslovanju gospodarskih subjektov primerno ukrepati, da s pravnimi, upravnimi, zakonodajnimi ali drugimi ustreznimi sredstvi oškodovancem zagotovijo dostop do učinkovitih pravnih sredstev, kadar se takšne kršitve zgodijo na njihovem ozemlju ali na ozemlju pod njihovo pristojnostjo« (MZZ – Smernice za spoštovanje človekovih pravic v gospodarstvu 2011, 17). Načelo je torej jasno – vsem morebitnih žrtvam kršenja človekovih pravic mora biti omogočeno pravno varstvo ter transparentni postopki, ki ne vključujejo pritiskov iz nobene strani in omogočajo ustrezno poplačilo za žrtve. Tukaj je torej na prvem mestu odgovornost države.

Izvedbena načela so tudi v tretjem stebru popolnoma jasna. Razdelijo se na več področij. Prvo izmed njih so državni sodni postopki. Sodni postopki, ki jih zagotovi država, morajo biti predvsem učinkoviti in nepristranski. Poskrbeti morajo, da v sodnih postopkih ni korupcije in

da so sodišča neodvisna od zunanjih pritiskov. Drugo področje so državni nesodni pritožbeni postopki. Odgovornost države je namreč tudi, da poleg sodnih postopkov zagotovi ustrezne nesodne pritožbene postopke kot del celovitega sistema za uveljavljanje pravic. Tretje obravnavano področje so nedržavni pritožbeni postopki, ki jih morajo države preučiti. Prednost teh postopkov je predvsem hiter dostop in poprava krivic, v njih pa se morajo vključiti tudi gospodarski subjekti, da so le-ti učinkoviti. K temu prispevajo tudi panožne, deležniške in druge skupinske pobude. Smernice predvidevajo tudi merila učinkovitosti za nesodne pritožbene postopke. Da bi le-ti bili učinkoviti, morajo biti verodostojni, dostopni, predvidljivi, pravični, pregledni, skladni s pravicami, vir nenehnega učenja ter morajo temeljiti na vključevanju in dialogu (MZZ – Smernice za spoštovanje človekovih pravic v gospodarstvu 2011, 17–20).

8.4 ISO 26000: 2010 – SMERNICE ZA DRUŽBENO DOGOVORNOST

ISO (*International Standards Organization*) je neodvisna, nevladna mednarodna organizacija, katere člani so nacionalni organi za standardizacijo v 162 državah. Prek svojih članov združuje strokovnjake za izmenjavo znanja ter razvoj mednarodnih standardov, ki temeljijo na soglasju in so prostovoljni. Ti standardi podpirajo inovacije in zagotavljajo rešitve za globalne izzive. ISO je objavila že več kot 21000 mednarodnih standardov in z njimi povezane dokumente. Ti zajemajo skoraj vsa področja industrije, od tehnologije do varnosti hrane, kmetijstva in zdravstva. ISO standardi, kot pravijo sami, vplivajo na vse ter povsod (ISO 2016). Zato so razvili tudi ISO standard 26000, ki določa smernice na področju družbene odgovornosti za vse zainteresirane deležnike.

ISO 26000: 2010 določa smernice za vse vrste organizacij ne glede na njihovo velikost ali lokacijo. Ta mednarodni standard je bil razvit v sodelovanju z več zainteresiranimi stranmi in strokovnjaki iz več kot 90 držav ter 40 mednarodnih in regionalnih organizacij, vključenih v različne vidike družbene odgovornosti. Strokovnjaki, ki so sodelovali pri razvoju, so bili vključeni iz šestih različnih interesnih skupin, in sicer: potrošniki, vlada, industrija, delavski predstavniki, nevladne organizacije ter strokovnjaki iz področja storitev, podpore, raziskav in drugih. Sprejeta pa je bila tudi določba, da se je doseglo ravnovesje med državami v razvoju in razvitimi državami ter uravnoteženje spolov v redakcijskih skupinah. Kot navajajo pri ISO, je cilj družbene odgovornosti, da doprinese k trajnostnemu razvoju (--- 2016).

ISO v svojem standardu 26000: 2010 pojem družbene odgovornosti definira kot odgovornost organizacije za posledice, ki jih imajo njihove odločitve na družbo in okolje. Njihovo transparentno in etično delovanje pa mora doprinesiti k trajnostnemu razvoju, vključno z zdravjem in blaginjo družbe, upoštevati mora pričakovanja interesnih skupin, delovanje mora biti v skladu z veljavno zakonodajo in mednarodnimi normami vedenja ter družbena odgovornost mora biti vključena v celotno organizacijo in se mora izvajati v vseh odnosih organizacije (ISO 2010).

9 PRIHODNOST RAZVOJA PRAVA EU NA PODROČJU KRŠITEV ČLOVEKOVIH PRAVIC S STRANIMULTINACIONALK

EU se zaveda pomembnosti družbene odgovornosti podjetij. Na to kažejo številne direktive in strategije, ki jih sprejema skozi svoja telesa. Prihodnost pa kljub temu ostaja negotova. Zdi se namreč, da na ravni EU ni dogovorjenega konsenza o nadaljevanju razvoja prava v smeri, ki bi multinacionalke postavil v določene okvire delovanja. Kako naj torej EU razvija svojo zakonodajo, da bo ta na področju kršitev človekovih pravic s strani multinacionalk ne le učinkovita, ampak tudi pravno zavezujoča?

Avtorica Gatto (2011, vii) v svoji knjigi piše o treh glavnih priporočilih, katerih naj bi se držala EU pri razvoju svoje zakonodaje:

- Prvič, spodbujanje spoštovanja človekovih pravic s strani multinacionalk bi morala EU tesneje povezati z mednarodnim pravom človekovih pravic ter podpreti oblikovanje okvirnega mednarodnega prava znotraj ZN.
- Drugič, EU mora v okviru svojih pristojnosti spodbujati obveznosti, ki jih imajo multinacionalke za spoštovanje človekovih pravic tako na mednarodni kot zunanji ravni. Namreč, proaktiven odnos na tem področju ne bi zahteval pridobivanja novih pooblastil, ampak preprosto priznavanje 6. člena Pogodbe o EU¹² in sprejemanje ukrepov za spodbujanje človekovih pravic v okviru svojih pristojnosti, ki jih ima EU v mednarodnem pravu in mednarodnih okvirih za odgovornost multinacionalk na tem področju.

---

¹² 6. člen Pogodbe o Evropski uniji piše o priznavanju pravic, svoboščin in načel iz Listine Evropske unije o temeljnih pravicah ter o pristopu k Evropski konvenciji o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin.

- Tretjič, EU ne sme opustiti možnosti nadaljnega raziskovanja nezavezujočih in spodbujevalnih ukrepov tako na mednarodni kot zunanji ravni kot tudi dopolnitev že zavezujočih ukrepov.

Problematika nespoštovanja človekovih pravic s strani multinacionalk je obsežna in zapletena. Ob tem se pojavlja vrsta vprašanj, ki so povezana predvsem z odgovornostjo. Čigava je torej primarna odgovornost in kdo bi lahko teoretično bil tudi kazensko odgovoren za kršitve? Področje je veliko, odgovorov trenutno še malo. Se pa kažejo tendence tako EU kot mednarodnih organizacij, da bi se tega področja lotili sistematično in najprej skozi t. i. "mehke" ukrepe poskušali pripraviti dobro podlago za nadaljnjo implementacijo ukrepov, ki bi imeli tudi pravne in kazenske posledice.

9.1 "MEHKO PRAVO"

V literaturi, ki se nanaša na področje kršitev človekovih pravic s strani multinacionalk, lahko velikokrat zasledimo pojem "mehko pravo". To se nanaša predvsem na priporočila, mnenja, smernice in ostale dokumente, ki niso del zakonodaje in niso zavezujoči.

V letu 2007 je Evropski parlament izdal Delovni dokument o pravnih in institucionalnih vidikih uporabe instrumentov "mehkega prava". Kot je zapisano v uvodu se "mehko pravo" uporablja kot ublažitev pomanjkanja: »/.../ formalne zakonodaje, pristojnosti in/ali sredstev za uveljavljanje in je bilo kot tako značilno za mednarodno javno pravo. Na ravni EU mehko pravo zajema vse od zelenih in belih knjig, sklepov Sveta, skupnih izjav, resolucij Sveta, kodeksov ravnanja, smernic, sporočil in priporočil, pa do pojava, znanega pod imenom „koregulacija“. Zajema tudi postopke, kot je „odprta metoda usklajevanja“« (Delovni dokument o pravnih in institucionalnih vidikih uporabe instrumentov "mehkega prava" 2007, 2).

"Mehko pravo" na več načinov oblikuje in vpliva na vsebino mednarodnega prava. Vse od tega, da ga lahko označimo kot prvi korak k procesu oblikovanja norm, do tega, da zagotavlja natančnejša pravila in tehnične standarde, ki so zahtevani za implementacijo in interpretacijo že obstoječih pravil pozitivnega prava. Še posebej se to odraža na področju človekovih pravic. Na ravni ZN je bilo npr. v zadnjih dveh desetletjih sprejetih malo pogodb, ki se nanašajo na človekove pravice, je pa skoraj eksponentno naraščalo število deklaracij, resolucij, zaključkov in načel. Na nekaterih področjih torej "mehko pravo" s svojo normativno silo zapolni praznino, ki jo puščajo pogodbe ne glede na svoj nezavezujoč značaj. Na drugih področjih pa je postalo

bojišče interpretativnih bojev za razširitev in razmejitev varstva človekovih pravic v okviru obstoječih režimov (Lagoutte in dr. 2016, 1).

"Mehko pravo" je torej ena izmed možnosti, ki ji lahko EU v prihodnosti sledi v svojem delovanju. Zaradi svoje nezavezujoče narave lahko predstavlja dobro orodje za začetke večjih premikov na področju varovanja človekovih pravic tudi zunaj meja EU. Multinacionalkam so lahko s takšnimi ukrepi predstavljeni okviri, ti okviri pa so lahko nadaljnja podlaga za pogodbe, ki so zavezujoče. Najpomembneje je, da pripravljavci resolucij, mnenj, priporočil in smernic upoštevajo dejstvo, da multinacionalke sledijo ekonomski koristi. Zato je potrebno, da so ukrepi, ki so zapisani v teh dokumentih, postavljeni tako, da ima podjetje, ki spoštuje in se zaveže k spoštovanju človekovih pravic, tudi dobre podlage za trajno rast in razvoj svojega kadra na način, da le-ta doprinese k razvoju podjetja. Poleg obveznosti morajo tako biti postavljene in opisane vse prednosti, ki jih podjetju prinese spoštovanje človekovih pravic.

9.2 MULTINACIONALKE KOT SUBJEKT MEDNARODNEGA PRAVA?

S problematiko pravne subjektivitete multinacionalk se ukvarja več avtorjev, ki imajo precej nasprotujoča si mnenja, po čemer lahko že v začetku sklepamo, da je tema zapletena in široko interpretirana. Kot pravi Alvarez (2011, 3), se zdijo korporacije subjekt mednarodnega prava vsaj toliko kot posameznik ali mednarodne organizacije, če je kot subjekt mišljeno to, kar je leta 1949 navedlo Mednarodno sodišče (ICJ), tj. entiteta, ki jo mednarodno pravo obravnava kot osebo, torej nekaj, kar lahko vpliva na mednarodno pravo in obratno ter lahko uveljavlja mednarodno pravo z mednarodnimi zahtevki.

Wouters in Chane (2013, 3) pišeta o tem, da se osrednja razprava o multinacionalkah in mednarodnem pravu osredotoča na vprašanje, ali so multinacionalke "sposobne" posedovati mednarodne pravice in dolžnosti ter ali imajo zmožnosti za vzdrževanje teh pravic z vidika prinašanja mednarodnih zahtevkov. Tradicionalno se je mednarodno pravo dojemalo kot zgolj urejanje "medsebojne transakcije med vladarji". Z vzponom mednarodnih organizacij in mednarodnega prava človekovih pravic pa se je prej sicer majhen krog subjektov mednarodnega prava začel širiti. Avtorja opredelita dve skupini, ki na problematiko gledata iz dveh

nasprotujočih si vidikov. Najprej izpostavita pozitiviste, ki trdijo, da lahko države (te sicer ostajajo primarni subjekt mednarodnega prava) nadgradijo nedržavne akterje v subjekte mednarodnega prava tako, da jim podelijo pravice in dolžnosti. Nedržavni akterji torej po prepričanju pozitivistov svojo mednarodno pravno subjektiviteto pridobijo iz držav in so odvisni od njihovega priznanja. Upoštevajoč formalnosti, veliko avtorjev, ki se ukvarjajo s subjektiviteto mednarodnega prava, le-te multinacionalkam ne pripišejo. Trdijo namreč, da jim pravice in obveznosti v mednarodnem pravu niso dodeljene ter čeprav lahko podjetja koristijo številne določbe mednarodnega prava, ni nujno, da uživajo ustrezne pravice.

V prihodnosti bi lahko EU in mednarodne organizacije gradile na tem, da se multinacionalkam na področju človekovih pravic jasno podelijo obveznosti tudi v mednarodnem pravnem redu. Na ta način bi bile pravno zavezane k spoštovanju človekovih pravic in bi bile konkretno opredeljene tudi sankcije ob nespoštovanju in neupoštevanju. Kot je razvidno iz literature in nasprotujočih si mnenj raziskovalcev tega področja, pa obstaja veliko število nejasnosti. Za ureditev tega področja pa bi potrebovali širši konsenz in pripravljenost vseh akterjev, da se opredelijo jasne pravice in odgovornosti.

9.3 PRAVNO ZAVEZUJOČ PRISTOP K DRUŽBENI ODGOVORNOSTI

Družbena odgovornost podjetij lahko v določenih primerih postane pravna obveznost. V katerem delu se iz etičnega okvira postavi v pravno zavezujočo pogodbo, pa je odvisno od tega, koliko je pravni sistem občutljiv na socialne in človekove pravice (--- 2016, 176). Iz zapisanega lahko zaključimo, da so si države precej različne in to še bolj potrjuje dejstvo, da je nastanek skupnega pravnega okvira za delovanje multinacionalk zelo vprašljiv.

Družbena odgovornost je lahko pasivna ali aktivna, odvisno od pravnega okvira. Pasivna družbena odgovornost pomeni dolžnost izogibanja socialno in okoljsko škodljivim dejanjem, aktivna družbena odgovornost pa predstavlja dajatve za opravljanje določene dejavnosti, ki pospešujejo socialne in okoljske cilje (--- 2016, 177).

10 SKLEP

EU predstavlja pomembnega akterja na mednarodnem področju. Vse države članice so z leti oblikovale skupnost, ki temelji na svobodi, pravičnosti in enakopravnosti vseh članic. K temu pa spada tudi spoštovanje človekovih pravic in prav to je načelo, ki je z leti gradilo EU in je bilo vključeno v njenem delovanju na mednarodnem področju. EU in njene institucije se močno zavzemajo za spoštovanje človekovih pravic in svoje sodelovanje z drugimi državami velikokrat pogojujejo prav s tem področjem. Še vedno pa tukaj ostaja velik razkorak med delovanjem EU in delovanjem njenih podjetij.

V uvodu svoje magistrske naloge sem si zastavila raziskovalno vprašanje, ki me je vodilo skozi branje strokovne literature in zakonodaje, ki ureja področje odgovornosti multinacionalk v razmerju s človekovimi pravicami. Multinacionalke predstavljajo pomemben člen pri razvoju in napredku našega planeta. Državam, v katere vstopajo, lahko ponudijo velike možnosti, hkrati pa lahko s svojim delovanjem doprinesejo h kršitvam človekovih pravic na več ravneh. Poslovanje multinacionalk pa ima pogosto tudi znaten vpliv na okolje.

Raziskovalno vprašanje, ki sem si ga zastavila v uvodu svoje naloge se glasi: Kakšne so omejitve in priložnosti razvoja zakonodaje EU na področju kršitev človekovih pravic s strani multinacionalk? Prvi odgovor, ki se mi utrne po vsej prebrani in razdelani strokovni literaturi, je, da lahko govorimo predvsem o omejitvah in malo priložnostih. Multinacionalke že zaradi svoje pravne ureditve predstavljajo zapleteno področje, katerega urejanja se EU še ni lotila. EU ima sicer podrobno in zgledno razdelan sistem varovanja človekovih pravic ter lahko z gotovostjo trdimo, da predstavlja enega izmed vodilnih akterjev spodbujanja le-teh. Zatakne pa se pri vidiku podjetij. Znotraj njenih meja imajo EU in njene države članice veliko število pogodb, listin, direktiv, uredb in predpisov, katerih se morajo podjetja držati. Se pa težava pojavi takoj za mejo, na kateri EU ne more več učinkovito izvajati svojih pristojnosti. Reševanja tega področja se je lotila s pogojevanjem sodelovanja z državami glede na stanje človekovih pravic v posamezni državi. Je pa to še vedno daleč od tega, da bi bila podjetja, predvsem multinacionalke, ki imajo sedeže v EU, svoje poslovanje pa izvajajo v drugih državah, predvsem državah v razvoju, kazensko odgovorne za morebitne kršitve človekovih pravic, ki jih izvajajo bodisi s svojim poslovanjem ali pa k njim doprinesejo.

Ena izmed priložnosti je nadaljevanje z uvajanjem "mehkega prava" na področju kršitev človekovih pravic s strani multinacionalk. Takšne vrste pravo namreč predstavlja dobro podlago za nadaljnji razvoj zakonodaje na tem problematičnem področju.

Kot drugo priložnost lahko navedem nadaljnje spodbujanje družbene odgovornosti podjetij, ki pa mora biti pravilno predstavljena, in sicer tako, da lahko podjetja v družbeni odgovornosti zaznajo tudi vidik ekonomskega profita. Raziskave namreč kažejo, da lahko izboljšanje družbene odgovornosti, če je le-to izvedeno na pravičen način, prinesejo tudi dobiček.

Glavno omejitev predstavlja pravna struktura multinacionalk ter nedokončana izdelanost mednarodnega pravnega reda. Tega vprašanja pa se je nadaljnje treba lotiti na poglobljen in strokoven način. Glede na to, da v ozadju ostajajo močni lobiji in da bi bil za večje premike na tem področju potreben širok konsenz vseh deležnikov, je večje spremembe tukaj težko predvideti. Problematika namreč leži na stičišču mednarodnega gospodarskega prava in mednarodnega prava človekovih pravic, ki vsak po svoji strani zagovarjata, v nekaterih primerih, zelo nasprotna stališča.

Po končanem raziskovanju lahko trdim, da bo pravna ureditev tega področja težko izvedljiva. Morajo pa tako EU kot ostale države sveta nadaljevati z ukrepi, ki bodo vsaj omejili vpliv gospodarskih subjektov na človekove pravice in okolje, kot to izvajajo medvladne organizacije in ostale zainteresirane strani. Če povzamem svoja dognanja, menim, da je potrebno na tem področju preseči zakonodajo in stopiti korak naprej. Nadaljevati je potrebno s spodbujanjem človekovih pravic in ozaveščanjem delavcev o njihovih pravicah. Potrebno je opozarjati na kršitve, na ta način pa bodo lahko tudi sama družba in njeni potrošniki sankcionirali tiste produkte in gospodarske družbe, ki bodo delovala v neskladju s pravili.

V uvodnem delu sem si postavila tudi tri hipoteze, ki so me usmerjale skozi raziskovanje tega zelo razvejanega področja. Prva hipoteza se je glasila: Pravo EU ne določa sankcij za kršitve multinacionalk, ki so storjene v tujih državah. To hipotezo lahko potrdim. Sankcioniranje podjetij, ki kršijo človekove pravice ostaja v domeni držav. Na ravni EU ostajajo dogovorjene le usmeritve in smernice, kazenske sankcije pa pravo EU ne predvideva. Države same ostajajo primarni akter na tem področju in od nacionalne zakonodaje je odvisno, ali so kršitve sankcionirane.

Druga hipoteza se je glasila: Pritisk javnosti in medvladnih organizacij lahko povzroči večje premike na obravnavanem področju. Tudi to hipotezo lahko zagotovo potrdim. Smernice, ki so se oblikovale, so nastale predvsem zaradi nenehnega opozarjanja nevladnih organizacij in drugih zainteresiranih skupin. Medvladne organizacije so vsa področja kršitev podrobno razdelala in v svojih smernicah predvidela tudi konkretne rešitve ter orodja za reševanje problematike. Dokumenti se ne dotikajo le kršitev človekovih pravic na splošno, temveč

podrobno urejajo področja ustreznih pogojev dela, zaposlovanja ter tudi usposabljanja. Žal pa ostajajo ti dokumenti nezavezujoči in so podvrženi lastni volji podjetij.

Tretja hipoteza, ki sem jo postavila v uvodu, pa se glasi: Večja odgovornost za kršitve človekovih pravic s strani multinacionalk je na strani držav, v katerih imajo le-te sedež. To hipotezo lahko delno ovržem, namreč odgovornost za kršitve, storjene s strani multinacionalk, mora ležati tako na domači državi, kjer ima podjetje domicil, kot v tisti, v kateri izvaja poslovanje. Matična država, torej tista, v kateri ima podjetje sedež, je odgovorna, da učinkovito izvaja nadzor nad svojimi podjetji. V matični državi multinacionalke se namreč nahaja končni center odločitev, ki je vsekakor odgovoren za razpršeno poslovanje podjetja.

Ker so države primarni nosilec zaščite človekovih pravic, morajo matične države, predvsem tiste, ki se nahajajo v razvitih demokracijah, poskrbeti po svojih najboljših močeh, da podjetja poslujejo korektno in s sankcijami ponuditi primere dobre prakse. Tudi države gostiteljice pa morajo temu primerno postaviti podjetjem, ki poslujejo na njihovem ozemlju, določene omejitve. Velikokrat se multinacionalke namreč odločijo za poslovanje v določeni državi, ker so tam na voljo viri in surovine, ki jih potrebujejo v svoji proizvodnji. Zato imajo lahko, v kolikor so to sposobne izvesti, precej dobro pogajalsko izhodišče.

Seveda pa je potrebno pogledati tudi drugo plat zgodbe. Predvsem ko govorimo o državah v razvoju, je precej utopično razmišljati in predvidevati, da bodo le-te postavljale pogoje multinacionalkam. Multinacionalke lahko namreč državam v razvoju doprinesejo z raziskavami, inovacijami in infrastrukturo. Poleg tega nudijo zaposlitve in na ta način izboljšajo gospodarsko klimo države. Da bi se področje kršitev človekovih pravic s strani multinacionalk začelo učinkovito urejati, bi bilo potrebno angažiranje obeh strani, tj. matične države in države gostiteljice.

Če povzamem svoja razmišljanja in ugotovitve, menim, da je področje, ki sem ga raziskovala, zelo zapleteno in široko. Prebrala sem ogromno dokumentov, smernic ter akademskih člankov, ki se dotikajo problematike, in vendar se zdi, da vsi pridejo do neke točke, kjer pa obstanejo. Tako medvladne organizacije kot tudi države in EU imajo pripravljene dobro razdelane dokumente, v katerih je skupek celotnega področja jasno in temeljito definiran, vendar pa ne presežejo tiste meje, ki bi lahko pomenila kazensko preiganjanje multinacionalk na nadnacionalni ravni. Dogovori ostajajo, vendar so prostovoljni. Dokumenti so pripravljene, vendar nimajo ustrezne pravne podlage. Torej ostaja kup nerešenih vprašanj, na čelu s pravno ureditvijo področja. Vsekakor pa verjamem, da tako medvladne organizacije kot institucije EU

stopajo v pravo smer. In prav vsak korak je pomemben. Sama menim, da je potrebno povezati vse deležnike, torej državo in podjetja, temu pa dodati še pravna sredstva, ki bodo žrtvam kršitev človekovih pravic zagotovila ustrezno zaščito in povračila. Ureditev tega področja bo zagotovo eden izmed najpomembnejših korakov naprej k pravičnejši svetovni ureditvi in uravnoteženju razvitosti našega planeta.

11 LITERATURA

Alvarez, Jose E. 2011. Are Corporations “Subjects” of International Law? *Santa Clara Journal Of International Law* 1 (2011): 1–36.

Al-Rodhan, Nayef R. F. 2006. Definitions of Globalization: A Comprehensive Overview and a Proposed Definition. *Geneva Centre for Security Policy*. Dostopno prek: <https://www.scribd.com/doc/56147025/Definitions-of-Globalization-A-Comprehensive-Overview-and-a-Proposed-Definition> (19. oktober 2016).

Amao, Olufemi. 2011. *Corporate Social Responsibility, Human Rights and the Law: Multinational Corporations in Developing Countries*. Oxon: Routledge.

Amnesty International. 2009. *Delta reke Niger v Nigeriji – Nafta, onesnaževanje in revščina*. Dostopno prek: http://www.amnesty.si/media/uploads/files/Priloga_AkcijaAmnesty_3_web.pdf (6. december 2016).

Barrios S., Huizinga H., Laeven L. in G. Nicodème. 2009. *International Taxation and Multinational Firm Location Decisions*. Brussels: Directorate-General for Economic and Financial Affairs. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication14169_en.pdf (15. januar 2017).

Bohinc, Rado. 2009. Pravo Evropske unije. V *Evropska unija od A do Ž.*, ur. Sabina Kajnič in Damjan Lajh, 277–81. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.

--- 2016. *Družbena odgovornost*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV.

Calatayud J. M., Candelas J. C. in P. P. Fernandez. 2013. The Accountability of Multinational Corporations for Human Rights' Violations. *Cuadernos Constitucionales de la Cátedra Fadrique Furió Ceriol* 64 (65): 171–186.

CCR – Center for Constitutional Rights. 2009. *Factsheet: The Case Against Shell*. Dostopno prek: <https://ccrjustice.org/home/get-involved/tools-resources/fact-sheets-and-faqs/factsheet-case-against-shell> (6. december 2016).

Center Evropa-Tretji svet. 2016. *Transnational Corporations Impunity*. Dostopno prek: <http://www.cetim.ch/wp-content/uploads/br-impunit%C3%A9-fusionn%C3%A9-ANG.pdf> (15. november 2016).

Chirwa, Danwood Mzikenge. 2004. The Doctrine of State Responsibility as a Potential Means of Holding Private Actors Accountable for Human Rights. *Melbourne Journal of International Law* 5 (1): 1–36.

Choudhury, Barnali. 2005. Beyond the Alien Tort Claims Act: Alternative Approaches to Attributing Liability to Corporations for Extraterritorial Abuses. *Northwestern Journal of International Law & Business* 26 (43): 43–76.

Crane, A., D. Matten in L. J. Spence. 2008. *Corporate social responsibility: Readings and Cases in global context*. London: Routledge. Dostopno prek: https://www.researchgate.net/publication/228123773_Corporate_Social_Responsibility_In_Global_Context (22. november 2016).

Crouch, Colin. 2009. Global capital strategies and trade union responses: Collective bargaining and transnational trade union cooperation. *International Journal of Labour Research* 1 (2): 43–60.

CSR Europe. 2016. *Memorandum to the European Commission*. Dostopno prek: http://www.csreurope.org/sites/default/files/publications/Memorandum_to_the_European_Commission.pdf (23. november 2016).

CSR Europe's Memorandum. 2014. *Bringing the European CSR Strategy to the next stage 2015-2019*. Dostopno prek: http://www.csreurope.org/sites/default/files/publications/Memorandum_to_the_European_Commission.pdf (23. november 2016).

CSR Forum. 2015. *Executive summary - Multistakeholder Forum CSR*. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/8774/attachments/1/translations> (29. november 2016).

Danailov, Silvia. 1998. *The Accountability of Non-State Actors for Human Rights Violations: the Special Case of Transnational Corporations*. Dostopno prek: http://humanrights.ch/upload/pdf/000303_danailov_studie.pdf (28. november 2016).

Delovni dokument o pravnih in institucionalnih vidikih uporabe instrumentov »mehkega prava«. 2007. Dostopno prek: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dt/653/653346/653346s1.pdf (26. januar 2017).

De Schutter, Olivier. 2004. *The Accountability Of Multinationals for Human Rights Violations in European Law*. *Center for Human Rights and Global Justice Working Paper 1* (2004). Dostopno prek: <http://chrgj.org/wp-content/uploads/2012/07/s04deschutter.pdf> (2. januar 2017).

Dudovsky, John. 2012. *Carroll's CSR Pyramid and its applications to small and medium sized businesses*. *Research Methodology*. Dostopno prek: <http://research-methodology.net/carrolls-csr-pyramid-and-its-applications-to-small-and-medium-sized-businesses/> (22. november 2016).

Eliot, Thomas Stearns. 2010. *Notes Towards the Definition of Culture*. London: Faber and Faber. Dostopno prek: Google books.

Evropska komisija. 2012. *Using EU Trade Policy to promote fundamental human rights*. Dostopno prek: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/february/tradoc_149064.pdf (14. november 2016).

--- 2016a. Commission staff working document. *Human Rights and Sustainable Development in the EU-Vietnam Relations with specific regard to the EU-Vietnam Free Trade Agreement*. Dostopno prek: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/january/tradoc_154189.pdf (14. november 2016).

--- 2016b. *Corporate social responsibility (CSR)*. Dostopno prek: https://ec.europa.eu/growth/industry/corporate-social-responsibility_en (16. november 2016).

Evropski parlament. 2016. *Spoštovanje temeljnih pravic v Uniji*. Dostopno prek: http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/sl/displayFtu.html?ftuId=FTU_2.1.2.html (9. november 2016).

Evropski svet. 2000. *Uredba Sveta (ES) št. 44/2001*. Dostopno prek: <http://www.iusinfo.si/Priloge/EUII/ConsLegS1/02001R0044-20120314.pdf> (1. december 2016).

Evropski varuh človekovih pravic. 2016. Dostopno prek: <http://www.ombudsman.europa.eu/> (14. november 2016).

Fadun, Solomon Olajide. 2014. Corporate Social Responsibility (CSR) Practices and Stakeholders Expectations: The Nigerian Perspectives. *Macrothink Institute: Research in Business and Management* 1(2): 13–31.

Featherstone, Mike, ur. 1997. *Global Culture, Nationalism, globalization and modernity*. London: Sage Publications. Dostopno prek: http://s3.amazonaws.com/academia.edu/documents/28317619/20110522013506118.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAJ56TQJRTWSMTNPEA&Expires=1477062718&Signature=XMQ6w9hM9nWjSFg4IOUKNU9H%2B4A%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DGlobal_culture_Nationalism_globalization.pdf (20. oktober 2016).

FRA - European Union Agency for Fundamental Rights. 2016. Dostopno prek: <http://fra.europa.eu/sl> (14. november 2016).

Friedman, M. 1970. A Friedman doctrine: The Social Responsibility of Business Is to Increase Its Profit. *The New York Times*, 13. september 1970, 122–26.

Gatto, Alexandra. 2011. *Multinational Enterprises and Human Rights*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited. Dostopno prek: Google books.

Human Rights Watch. 2008. *On the Margins of Profit*. Dostopno prek: <http://www.hrw.org/en/node/62409/section/2> (2. januar 2015).

Hoffmann-Holland Klaus, ur. 2009. *Ethics and Human Rights in a Globalized World: an interdisciplinary and international approach*. Mohr Seibek: Tübingen.

Hopper, Paul. 2007. *Understanding Cultural Globalization*. Cambridge: Polity Press. Dostopno prek: Google books.

ICJ - International Commission of Jurists. 2010. *Access to Justice: Human Rights Abuses Involving Corporations – The Netherlands*. Dostopno prek <http://icj2.wpengine.com/wp-content/uploads/2012/06/Netherlands-access-justice-publication-2010.pdf> (1. december 2016).

ILO. 2014. *Tripartite declaration of principles concerning multinational enterprises and social policy (MNE Declaration) - 4th Edition*. Dostopno prek: http://www.ilo.org/empent/Publications/WCMS_094386/lang--en/index.htm (10. december 2016).

--- 2016. *Origins and history*. Dostopno prek: <http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/history/lang--en/index.htm> (10. december 2016).

Informacijski urad Sveta Evrope. 2016. Dostopno prek: http://www.svetevrope.si/sl/evropsko_sodisce_za_clovekove_pravice/evropska_konvencija_o_varstvu_clovekovih_pravic_in_temeljnih_svoboscin/predstavitev/index.html (3. november 2016).

ISO. 2010. Dostopno prek: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:26000:ed-1:v1:en> (25. januar 2017).

--- 2016. Dostopno prek: <http://www.iso.org/iso/home/about.htm> (23. januar 2017).

Jackson, James K. 2013. *Codes of Conduct for Multinational Corporations: An Overview*. Congressional Research Service. Dostopno prek: <https://www.fas.org/sgp/crs/misc/RS20803.pdf> (25. november 2016).

Komisija Evropskih skupnosti. 2006. *Poročilo komisije Evropskemu parlamentu, Svetu in Evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru, Izvajanje partnerstva za rast in delovna mesta: Evropa – središče odličnosti za družbeno odgovornost podjetij*. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=celex:52006DC0136> (23. november 2016).

Lagoutte S., T. Gammeltoft-Hansen in J. Cerone. 2016. *Tracing the Roles of Soft Law in Human Rights*. Oxford: Univerity Press. Dostopno prek: Google books.

Letnar Černič, Jernej. 2009. Corporate responsibility for human rights: Analyzing the ILO Tripartite Declaration of Principles Concerning Multinational Enterprises and Social Policy. *Miskolc Journal of International Law* 6(1): 24–34.

Listina o temeljnih pravicah. 2010. Dostopno prek: [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ / LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:sl:PDF](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:sl:PDF) (11. november 2016).

Manners, Ian. 2002. Normative Power Europe: A Contradiction in Terms? *Journal of Common Market Studies* 40 (2): 235–258.

--- 2008. The normative power of European Union in a globalised world. V *EU Foreign Policy in a Globalized World: Normative Power and Social Preferences*, ur. Zaki Laïdi, 23–38. Oxon: Routledge.

Meyer, William H. 1996. Human Rights and MNCs: Theory Versus Quantitative Analysis. *Human Rights Quarterly* 18 (2): 368–397.

Moosa, Imad A. 2002. *Foreign Direct Investment: Theory, Evidence and Practice*. New York: Palgrave.

Muchlinski, Peter T. 2012. Human rights and multinationals: Is there a problem? *International Human Rights Law*. Dostopno prek: <http://internationalhumanrightslaw.net/wp-content/uploads/2012/01/Human-Rights-and-Multinationals-is-there-a-problem-.pdf> (19. december 2016).

Mujih, Edwin. 2012. *Regulating Multinationals in Developing Countries: A Conceptual and Legal Framework for Corporate Social Responsibility*. London: Routledge. Dostopno prek: Google books.

Mullerat, Ramon. 2013. Corporate Social Responsibility: A European Perspective. *The Jean Monnet/Robert Schuman Paper Series* 13 (6): 1–22.

Murphy, Sean D. 2005. Taking Multinational Corporate Codes of Conduct to the Next Level. *Columbia Journal Of Transnational Law* 43(2): 1–55.

MZZ. 2008. *O Mednarodnem sodišču*. Dostopno prek: http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Mednarodno_pravo/ICC_10_let/Understanding_ICC.pdf (1. december 2016).

--- 2011. *Smernice OZN za spoštovanje človekovih pravic v gospodarstvu*. Dostopno prek: http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/foto/1312/SMERNICE_OZN_za_spostovanje_clovekovih_pravic_v_gospodarstvu.pdf (17. januar 2017).

Nacionalni akcijski načrt za podjetja in človekove pravice - National Action Plan on Business and Human Rights. 2014. Ministrstvo za zunanje zadeve. Dostopno prek: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2014/01/30/national-action-plan-on-business-and-human-rights> (29. november 2016).

Nederveen Pieterse, Jan. 2015. *Globalization & Culture, Global Melange*. Third Edition. London: Rowman & Littlefield. Dostopno prek: Google books.

Obnovljena strategija EU za družbeno odgovornost podjetij za obdobje 2011–14. 2011. Dostopno prek: [http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com\(2011\)0681_/com_com\(2011\)0681_sl.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com(2011)0681_/com_com(2011)0681_sl.pdf) (23. november 2016).

OECD. 2017. *About the OECD Guidelines for Multinational Enterprises.* Dostopno prek: <http://mneguidelines.oecd.org/about.htm> (10. januar 2017).

Peer Review Report. 2013. *Peer Review on Corporate Social Responsibility – The Hague (Netherlands).* Dostopno prek: https://ec.europa.eu/growth/industry/corporate-social-responsibility_en (29. november 2016).

Petrasek, David. 2014. New Powers, New Approaches? Human Rights Diplomacy in the 21st Century. *International Journal On Human Rights* 19 (1): 7–13.

Prečiščeni različici Pogodbe o Evropski uniji in Pogodbe o ustanovitvi evropske skupnosti. 2006. Dostopno prek: <https://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/ce32120061229sl00010331.pdf> (9. november 2016).

Rainey, Bernadette, Elizabeth Wicks in Clare Ovey, ur. 2014. ***Jacobs, White and Ovey: The European Convention on Human Rights.*** Oxford: University Press. Dostopno prek: Google books.

Richards, D. L., R. D. Gelleny in D. H. Sacko. 2001. Money with a Mean Streak? Foreign Economic Penetration and Government Respect for Human Rights in Developing Countries. *International Studies Quarterly* 45 (1): 219–239.

Ruggie, John Gerard. 2013. *Just Business: Multinational Corporations and Human Rights.* New York: W. W. Norton & Company. Dostopno prek: <http://www.ethicsandinternationalaffairs.org/2013/just-business-multinational-corporations-and-human-rights-by-john-gerard-ruggie/> (2. oktober 2016).

--- 2014. *Regulating Multinationals: The UN Guiding Principles, Civil Society, and International Legalization*. Business and Human Rights: Beyond the End of the Beginning. Dostopno prek: https://papers.ssrn.com/sol3/Papers.cfm?abstract_id=2474236 (16. november 2016).

Roter, P. 2009. Politika človekovih pravic. V *Evropska unija od A do Ž.*, ur. S. Kajnič in D. Lajh, 277–81. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.

Saranya, M., S. Elakkiya, R. Ramaa Baanu in S. Lalitha. 2014. Corporate Social Responsibility of Multinational Companies. *International Journal on Recent and Innovation Trends in Computing and Communication* 2 (9): 2851–54.

Schmieg, Evita. 2014. *Human Rights and Sustainability in Free Trade Agreements*. German Institute for International and Security Affairs. Dostopno prek: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2014C24_scm.pdf (14. november 2016).

Sethi, S. Prakash. 2011. Current State of Voluntary Codes of Conduct. V *Globalization and Self-Regulation: The Crucial Role That Corporate Codes of Conduct Play in Global Business*, ur. S. P. Sethi, 3–17. New York: Palgrave Macmillan.

Shelton, Dinah. 2002. Protecting Human Rights in a Globalised World. *Boston College International & Comparative Law Review* 25 (2). Dostopno prek: <http://lawdigitalcommons.bc.edu/iclr/vol25/iss2/7/> (16. november 2016).

Shen, Wenwen. 2012. *The EU's Promotion of Human Rights in Global Information Age: the Case of China*. UACES Annual Conference 'Exchanging Ideas on Europe 2012: Old Borders – New Frontiers'. 3-5 September 2012. Passau, Germany. Dostopno prek:

http://euchinacrn.org/wp-content/uploads/2014/03/UACES-2012_EU-China_Pane13_WwShen.pdf (14. januar 2016).

Smernice OECD za večnacionalne družbe: Priporočila za odgovorno poslovno ravnanje v globalnem okviru. 2011. Dostopno prek: <http://mneguidelines.oecd.org/guidelines/SMERNICE-OECD-ZA-VE%C4%8CNACIONALNE-DRU%C5%BDBE.pdf> (15. januar 2017).

Sorell, Tom. 2008. Project Financing in Developing Countries, New Corporate Social Responsibility, Human Rights, and Multinationals. *Essex Human Rights Review* 5 (1): 1–9.

Strani Nizozemske vlade. 2016. Dostopno prek: <https://www.government.nl/topics/human-rights/contents/human-rights-in-the-netherlands> (29. november 2016).

Svetličič, Marjan. 2004. *Globalizacija in neenakomeren razvoj v svetu.* Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Tarzi, Shah M. 2014. Third World Governments and Multinational Corporations: Dynamics of Host's Bargaining Power. V *International Political Economy: Perspectives on Global Power and Wealth*, ur. J. A. Frieden in D. A. Lake, 156–167. Dostopno prek: http://www.untag-smd.ac.id/files/Perpustakaan_Digital_2/POLITICAL%20ECONOMY%20International%20political%20economy%20Perspectives%20on%20global%20power%20and%20wealth.pdf (29. november 2016).

Torres Cedillo, C.A, M. Garcia-French, R. Hordijk, K. Nguyen in L. Olup. Four Case Studies on Corporate Social Responsibility: Do Conflicts Affect a Company's Corporate Social Responsibility Policy? *Utrecht Law Review* 8(3): 51–72. (12. november 2016).

Tristranska deklaracija ILO o načelih za večnacionalna podjetja in socialno politiko. 2006. Sprejeta s strani Urada Mednarodne pisarne za delo, novembra 1977. Spremenjena novembra 2000 in marca 2006. Dostopno prek: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---multi/documents/publication/wcms_094386.pdf (10. januar 2017).

UNHR. 2016. Dostopno prek: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Business/Pages/BusinessIndex.aspx> (19. oktober 2016).

United Nations. 2010. *The UN "Protect, Respect and Remedy" Framework for Business and Human Rights*. Dostopno prek: <https://business-humanrights.org/sites/default/files/reports-and-materials/Ruggie-protect-respect-remedy-framework.pdf> (16. januar 2017).

Vachani, Sushil. 2006. *Transformations in Global Governance: Implications for Multinationals and other Stakeholders*. Edward Elgar Publishing: Massachusetts. Dostopno prek: Google books.

Van Dam, Cees. 2016. *Preliminary judgments Dutch Court of Appeal in the Shell Nigeria case*. Dostopno prek: <http://www.ceesvandam.info/default.asp?fileid=643> (6. december 2016).

Velluti, Samantha. 2016. The Promotion and Integration of Human Rights in EU External Trade Relations. *Utrecht Journal of International and European Law* 41 (1): 41–68.

Visser, Wayne. 2011. *The Age of Responsibility: CSR 2.0 and the New DNA of Business*. West Sussex: John Wiley & Sons Ltd. Dostopno prek: Google books.

Walling C. B. in S. Waltz. 2010. *Human Rights: From Practice to Policy*. Research Workshop Gerald R. Ford School of Public Policy. Dostopno prek: <http://humanrightshistory.umich.edu/files/2012/10/Avery.pdf> (12. december 2016).

Weschka, Marion. 2006. *Human Rights and Multinational Enterprises: How Can Multinational Enterprises Be Held Responsible for Human Rights Violations Committed Abroad?* Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht. Dostopno prek: http://www.zaoerv.de/66_2006/66_2006_3_a_625_662.pdf (16. december 2016).

Wouters J. in A. Chane. 2013. *Multinational Corporations In International Law*. Working Paper No. 129. Dostopno prek: https://ghum.kuleuven.be/ggs/publications/working_papers/new_series/wp121-130/wp129-wouters-chane.pdf (28. januar 2017).

Wouters J. in L. Chanet. 2008. Corporate Human Rights Responsibility: A European Perspective. *Northwestern Journal of International Human Rights* 6 (2). Dostopno prek: <http://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1074&context=njihr> (22. januar 2017).

Yaziji M. in J. Doh. 2009. *NGO's and Corporations: conflict and collaboration*. Cambridge University Press: New York. Dostopno prek: Google books.

Združeni narodi. 2005. *Promotion and protection of human rights*. Dostopno prek: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G05/109/00/PDF/G0510900.pdf?OpenElement> (15. november 2016).

Zerk, Jennifer. A. 2010. Extraterritorial Jurisdiction: Lessons for the Business and Human Rights Sphere from Six Regulatory Areas. Corporate Social Responsibility Initiative. *Working Paper No. 59*. Cambridge, MA: John F. Kennedy School of Government, Harvard University. Dostopno prek: https://www.hks.harvard.edu/m-rcbg/CSRI/publications/workingpaper_59_zerk.pdf (28. november 2016).